

63.3(44р)

МІР

Анатолій Малевич

Літопис ЗЕМЛІ ЗБАРАЗЬКОЇ

Збараж - 1996

63,3(Чукр)

П-09

П-02

МІР

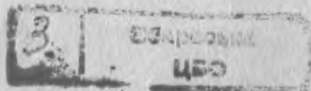
АНАТОЛІЙ МАЛЕВИЧ

- 26919 -
- 51592 -

ЛІТОПИС ЗЕМЛІ ЗБАРАЗЬКОЇ

В ДАТАХ, ПОДІЯХ, ФАКТАХ І ОСОБАХ

м. ЗБАРАЗЖ, 1996 р.

«Літопис землі Збараської» — це своєрідний історичний документ, в якому Анатолій Малевич намагається по можливості достовірніше відтворити сиву давнину і теперішні часи мовою дат, подій, фактів і осіб.

Книга буде корисна всім, хто цікавиться історією рідного краю.

Видання здійснено на замовлення товариства «Просвіта».

Рецензент О. О. Підгірський.

ПЕРЕДМОВА

Як уже не раз бувало в минулому, важливі зміни у суспільно-політичному житті країни викликали підвищену увагу до краєзнавчих досліджень, до джерел походження свого народу.

Однією з характерних рис життя сучасного суспільства є звернення до своїх коренів, інтерес до вивчення історії рідного краю.

Відомо, що вивчення історії кожного народу починається з вивчення історії свого роду, оселі, вулиці, села чи міста; вони — немов маленькі струмочки—вливаються до великої ріки, ім'я якої — історія Батьківщини.

Ото ж ми також взялися до написання історичного довідника Збаражчини — Літопис Землі Збараської, в якому мовою цифр, дат, подій, осіб і фактів намагалися по можливості достовірніше відтворити і сиву давнину, і ближчі часи. По краплиночці протягом довгих років ми готували цей матеріал. На скільки нам це вдалося, судити читачам.

Вважаємо за необхідне нагадати, що далеко не всі цікаві факти попали до цієї книжечки, бо не все нами охоплено. В ряді дат, подій є певні розбіжності, мабуть, вже не вдасться встановити їх цілковиту достовірність, бо втрачені носії інформації.

Однак надіємося, що цей хронологічний довідник-Літопис Землі Збараської, в якому використані давні й досі невідомі історичні джерела, праці українських і зарубіжних істориків, архівні матеріали, давня і теперішня преса — журнали, газети, енциклопедії, спогади очевидців — читач сприйме з увагою й цікавістю.

Видання призначене всім, хто цікавиться українознавством — учням і студентам, робітникам, і селянам, учителям і службовцям установ та духовенству.

Хронологічний довідник — це історія нашої Збараської Землі.

Треба вірити, що він стане настільною книжкою кожного Збаражчина, бо в ній він знайде рідні знайомі місця, пригадає дати, особи, факти й події, сповнені спогадів про своє незабутнє дитинство, юність та зрілість.

Будемо вдячні читачам за зауваження та доповнення.

Книга складається з чотирьох основних розділів:

1. Збараський літопис від сивої давнини і до 1996 року.
2. Землі Збараської — славетні люди.
3. Князі Збараські — (історичне дослідження).
4. Літопис Вишнівця.

Автор вдячний науковому працівнику Олегу Мандрику в доповненні матеріалів і всім, хто спричинився до видання.

ЗБАРАЗЬКИЙ ЛІТОПИС

І РОЗДІЛ

- 15—13 тис. Як свідчать археологічні дослідження на території Старого Збаража, Верняк, Черниховець почали оселяватися люди.
- VI—IV ст. В околицях Старого Збаража, Залужжя знайдено знаряддя праці пізнього неоліту, «Трипільська культура».
- VII—III ст. до н. е. В околицях Старого Збаража жили скіфи. Виявлено споруди ранньоскіфського часу (розкопки 1994 р.).
- V—VII ст. Розселення слов'янських племен антів. Територію Збаражчини заселяли дуліби.
- VIII—IX ст. Перші городища на Веселій горі, на Бабиній горі. Перше укріплення на горі Замочок у Верняках.
- 988 р. Володимир Великий прийняв християнство візантійсько-слов'янського обряду.
- 992 р. Хрещення Волині і Галичини і запровадження християнства на Збаражчині як державної релігії.
- 1018 р. Польський король Болеслав Хоробрий, вертаючись з походу на Київ, приєднав Галицькі землі до Польщі.
- 1030—1031 рр. Ярослав Мудрий повернув Галицькі землі до Київської Русі. Після його смерті у 1054 р. Збаражчина була частиною Погорині.
- 1211 р. Перша письмова згадка в літописах про Збараж.
- XII—XVII ст. Збараж мав три передмістя: Пригородок, Залозецьке (Бродівське), Тернопільське. Найстаріший Пригородок (висока гора). Приблизний час заселення Пригородка — XII ст.

Тут була дерев'яна церква (тепер територія будинків працівників Збараського СПТУ) і млин. Після зруйнування Старозбараської фортеці частина населення Старого Збаража переїжджає на схід під Високу гору. Основні заселення Пригородка відбувалися після побудови Збараського замку Князь Христофор переселює сюди замкових ремісників, ковалів, слюсарів, шевців, кравців, зброярів. Тепер Пригородок займає всю територію лівого берега Гнізни, Головна вулиця — Данила Галицького, колись Волинська, Будьонного.

- 1214 р. Польський князь Лешек Білий захопив Збараж.
- 1219 р. Вигнання угорців і поляків з Галичини і Волині. Збараж повертається до Галицької держави.
- 1238—
1264 р. Роки княжіння Данила Романовича Галицького, який об'єднав Волинь і Галичину. Збараж належав до Галицько-Волинського князівства.
- ХІІІ ст. Через Збараж, Крем'янець до Луцька, Володимира проходив головний шлях.
- ХІІІ ст. Правдоподібно заснований монастир святого Онуфрія.
- 1239 р. Початок татарської навали на Україну.
- 1254—
— 1259 рр. Напади татарських орд Куремси і Бурундая на Галицько-Волинську державу.
- 1340 р. Збудована правдоподібно церква св. Трійці в Чернихівцях. Це найстаріша церковна споруда на Збаражчині.
- 1340 р. Після упадку Галицько-Волинського князівства, польський король Казимир загарбав Галичину. А Збараж входив в цей час до Крем'янецької волості, якою володів Юрій Наримунтович, один із князів литовських.

- 1383 р. Побудовано муровану з каменя Старозбаразьку фортецю, яка належала Федору Несвіцькому.
- 1387 р. Збараж захопила Польща.
- 1392 р. Литовський князь Вітовт стає володарем Великого Литовського князівства, до якого вхвалив Збараж.
- 1393 р. Володарем Збаража стає Федір Несвіцький.
- 1393 р. Князь Вітовт приєднав Крем'янець до Волині. Він позбавив Дмитра Корибута Сіверського князівства, а дав йому в заміни Збараж і Вишнівець.
- 1430 р. Збараж захопили прихильники литовського князя Свидригайла, сина Ольгерда, в війні з Ягайлом (рідним братом).
- 1431 р. Перед приходом польського війська Старозбаразький замок спалили вояки з залоги Свидригайла.
- 1463 р. Після смерті Василя Несвіцького (сина Федора), його сини поділилися маєтками. Старший син Василь отримав Збараж, Семен — Колоден, Солтан — Вишневець.
- 1470 р. Василь іменується князем Збаразьким. Починається рід князів Збаразьких. Родовий герб — зображає на блакитному фоні лицаря з червоним перопушом на шоломі, який сидить на білому коні. Кінь покритий малиною накидкою. Вершник списом пробиває пащу дракона. Дракон попелястого кольору, земля — зелена. Герб знаходиться у кімнаті гербів Галичини в Львові.
- 1474 р. Героїчна оборона Старозбаразької фортеці на чолі з князем Василем проти татарської орди АЙДОРИ. Знищення Старозбаразької фортеці.
- 1475 р. Смерть князя Збаразького — Василя. Кня-

- зем Збаразьким стає Семен, а після його смерті Андрій.
- 1537 р. Побудовано синагогу.
- 1569 р.
27 травня Король Жигмонд Август приєднав Волинь до Польщі. Збараж увійшов до Крем'янецького повіту Волинського воєводства. У литовський період Збаражчина була частиною Крем'янецького староства і належала до князів Збаразьких.
- 1558, 1567,
1572, 1588,
1590, 1594,
1612 р. Напали на Старозбаразьку фортецю татар.
- 1574 р. Іван Збаразький приймає римо-католицьку віру, стає поляком і змінює своє ім'я Івана на Януша.
- 1583 р. В Збаражі налічувалося двісті вісімдесят чотири будинки, проживало 1400 мешканців.
- 1585 р. В місті розвиваються ремесла: кушнірське, шевське, кравецьке, теслярське. Створено ремісничий цех: шевців, ковалів і т. д.
- 1589 р. Татари зруйнували Старозбаразьку фортецю. Князь Януш, забравши залог, переїхав до Крем'янця.
- 1600 р. На місці Онуфріївського монастиря збудовано церкву Спаса. Князь Януш і його сини будують Новий Збараж в Токах і Ожигівцях.
- 1608 р. Помер Януш Збаразький.
- 1609 р. Після смерті Януша Збаразького Збараж і його околиці перейшли до сина Христофора.
- 1612 р. На замовлення Христофора Збаразького італійський архітектор Вінченціо Скамоцці приїхав до Збаража, обрав місце і виготовив проект нового замку. Місцем під будову нової резиденції було визначено Замкову гору,

висота якої становить 382 м над рівнем моря, - яка розташована за три км на північний схід від старої фортеці.

- 1620 р. Початок будівництва Збаразького замку, під керівництвом фортифікаторів італійця Андреа дель Аква та голандця Генріха ван Пеене.
- 1627 р. Помер Христофор Збаразький, Збараж перейшов у володіння його брата Юрія, який продовжує будівництво замку: — зміцнив замкові укріплення, побудував зовнішні мури, бастіони, заснував монастир оо. Бернардинів, коло нього збудував костел святого Юрія.
- 1627 р. Засновано в Збаражі римо-католицьку парафію.
- 1631 р. Помер Юрій Збаразький. На ньому вигас рід князів Збаразьких.
- 1636—
1646 рр. Збараж перейшов у спадок до племінника Юрія Збаразького, — Януша Вишневецького, а потім до його сина Дмитра Вишневецького, який укріпив замок, відновив вали з січеного каменя, високі коші, фланги папирети, і завіз сюди 50 гармат.
- 1637 р. Оо. Беднардини перейшли у новозбудований монастир.
- 1648 р.
23 вересня Максим Кривоніс майже без бою здобув Збаразьку фортецю і, забравши 50 гармат, рушив до Львова на з'єднання з військом Богдана Хмельницького.
- 1648 р. Ярема Вишневецький повернувся до Збаража, укріпив замок новою залогою — угорцями і німцями, завіз сюди нові гармати.
- 1649 р.
червень-серпень Військо Богдана Хмельницького разом з татарським ханом Ісламом Гіреєм III закрили в замку польське військо з 5-ма гетьманами — С. Ляницкоронським, М. Остророгом, Сенявським, М. і Я. Собеськими. Командування взяв Ярема Вишневецький, Облога тривала від

- 28 червня до 28 серпня. Від голоду, щоденних дошкульних наскоків, жорстоких боїв (під Збаражем відбулося 16 великих битв, 27 сутичок, 75 вилазок). Становище шляхетського війська стало безвихідним. І тільки зрада татарського хана під Зборовим врятувала польське військо від повного розгрому.
- 1649 р.
5 липня Під мурами замку загинув Нестор Морозенко.
- 1649 р.
серпень Богдан Хмельницький повернувся до Збаража. Татари, взявши викуп, звільнили шляхетське військо Яреми Вишневецького.
- 1651 р. Козацьке військо Богдана Хмельницького стало табором між Збаражем і Колодном. Гетьман, чекаючи хана Іслам Гірея III, займався реорганізацією свого війська.
- 1655 р.
вересень Богдан Хмельницький разом з царськими військами прибув під Збараж.
- 1655 р.
18 листопада Відбувся бій, під Озерною, між польсько-татарськими і козацько-царськими військами, — дуже потерпіли татари.
- 1657 р.
липень Богдан Хмельницький висилає 30-ти тисячне військо полковника Антона Ждановича, на допомогу своєму союзникові — Семигородському князю Юрію Ракоцію. Мадяри і волихи йшли з козаками на Збараж. Але під Чорним Островом Ракоцій ганебно скапітулював перед поляками.
- 1667 р. Військо гетьмана Петра Дорошенка разом з татаро-турецьким військом здобули Збараж.
- 1670—
1672 рр. Мандрівник Ульрих Вердум, який подорожував по Польщі, відвідав Збараж і писав: «Збараж — місто з титулом князівства і належить до князя Дмитра Вишневецького. Новий Збараж лежить на рівнині при великому лісі, Старий Збараж — на горі пів милі від нового».

- 1671 р.
12—13
вересня
- 1675 р.
2 серпня
- 1682 р.
- 1700 р.
- 1702 р.
- XVIII ст.
- 1707 р.
- 1734 р.
- 1734 р.
- 1748 р.
- 1755 р.
- До табору Яна Собеського під Баром прибула піхота з гарматами зі Збаража.
- Велика турецька орда на чолі з Ібрагімом Шийшманом спалили місто, зруйнували замок і монастир Бернардинів.
- При церкві Спаса існувало церковне братство, яке в 1700 р. перенесено до шевської церкви.
- Громада Преображенської церкви (Спаса), що підлягала православної Володимиро-Острозької єпархії, переходить до унії.
- Луцький православний єпископ Діонісій Жабокрицький разом з цілою єпархією приступили до унії з Римом. Відтоді Збаражчина стала греко-католицькою.
- У Збаражі працювала латинська школа в монастирі оо. Бернардинів. Василіани організували студії філософії і теології для монахів з інших монастирів. Монастир і школа проіснували до 1786 р.
- У Збаразькому замку побував Іван Мазепа з своїм військом. Тут відбулася зустріч царя Петра I, польського короля Августа III та українського гетьмана Івана Мазепи.
- Російські війська і українські козаки прибули в Збараж на виручку польському королеві Августу III.
- Гайдамаки на чолі з полковником Верланом майже без бою здобули замок і пішли на Броди.
- Перша письмова згадка про василіанський монастир в Збаражі. Це був невеликий монастир, який нараховував 5 монахів.
- Побудовано Успенську церкву.

- 1755 р. На місці зруйнованого монастиря князями Йосипом і Станіславом Потоцькими споруджено новий комплекс монастиря оо. Бернардинів.
- 1755 р. На вежі новозбудованого костела встановлено механічний годинник.
- 1763 р. При монастирі оо. Бернардинів почала працювати вища школа — Студіум теології і філософії.
- 1764 р. Побудовано Воскресенську церкву. Фундатор Григорій Гимонюк (Гумен). Закінчив будівництво церкви С. Потоцький.
- 1766 р. Капівський староста Микола Потоцький записав василіанському монастиреві в Збаражі 50 тис. злотих польських і зобов'язав викладати моральну теологію українською мовою, для тих, які не знали латини.
- 1767 р. При монастирі оо. Бернардинів почала працювати вища школа — Студіум риторики.
- 1770 р. Епідемія холери в Збаражі.
- 1771 р. Велика пожежа знищила василіанський монастир, Школу перенесено до Загаєць (Шумський р-н).
- 1772 р. В наслідок першого поділу Польщі, Збараж в складі інших земель Галичини потрапив під владу Австрії.
- 1772 р. Початок колонізації західно-українських земель Австрійською імперією.
- 1776 р. Знову при Василіанському монастирі відкрито богословську школу.
- 1777 р. Згідно розпорядження цісареві Марії Терези в місті відкрито нормальну і тривіальну школу.
- 1784—
1805 рр. У Збаражі працювала гімназія.

- 1785 р. У Збаражі проживало 5922 тис. чоловіка, налічувалося 893 будинки.
- 1786 р. Декретом австрійського цісаря Йосифа II скасовано в Збаражі Василіанський монастир, ченців переведено до Тереховлі.
- 1789 р. У Збаражі почала працювати державна гімназія, у якій налічувалося 47 учнів.
- 1789 р.
17 червня Місто знищила велика пожежа.
- 1797 р.
12 вересня Декретом австрійського цісаря Франца II Збаражу надано магдебурзьке право, визначено границі міста, надано право судівництва, виборів магістрату, дозвіл на оподаткування. Затверджено герб міста. Рисунок герба поданий у чорному виконанні на білому тлі, з лінійками, зображає постать святого Юрія, який вбиває дракона.
- XVIII—IX ст. Крім гімназії в місті працювала нормальна школа при монастирі оо. Бернардинів.
- 1803 р.
15 вересня Власник міста В. Потоцький звільнив міщан католицької віри від феодальних податків.
- 1805 р. Збаразьку гімназію перенесено до Бережан.
- 1805—
1816 рр. У Збаражі працювала приватна гімназія в приміщенні монастиря оо. Бернардинів. Переважна більшість учнів гімназії були українці. В гімназії навчався майбутній польський письменник Корженевський.
- 1809 р. Першим хірургом у Збаражі працював Ф. Райспергер.
- 1810—
1815 рр. Збараж в складі Тернопільського краю переходить до Росії.
- 1815 р. Збараж за Віденським договором відійшов до Австрії.
- 1818 р. Австрійський уряд видав розпорядження, щоб навчання в школах велось «руською» (українською мовою).

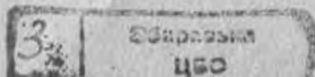
- 1828 р. У центрі міста збудовано магістрат.
- 1833 р. Польський генерал Бем організував у замку цукровий завод.
- 1848 р. У Галичині скасовано панщину.
- 1848 р. Вибори до австрійського парламенту. Із Збаражчини обрано селянина Матвія Мазуркевича.
- 1848 р. Першим депутатом до галицького парламенту обрано о. Стелана Качалу.
- 1856 р. У місті було 222 безземельних міщан, 265 бідних ремісників. Найчисленнішим був цех шевців, який утримував свою церкву, касу, школу. і навіть вулицю.
- 1861 р. Австрія стає конституційною імперією.
- 1867 р. Збараж став повітовим містом. У той час у місті налічувалося 1690—1500 будинків, проживало 7048 чоловік. Повіт ділився на дві судові округи — Збараську і Новосільську.
- 1867 р. Забруковано першу вулицю у Збаражі.
- 1868 р. У місті почала працювати пошта.
- 1872 р. На Збаражчині почали відзначати Шевченківське свято.
- 1874 р. У Збаражі засновано читальню «Просвіти».
- 1879 р. Відремонтовано і посвячено митрополитом Йосифом Сембратовичем з ініціативи пароха ієроніма Костецького Воскресенську церкву, яка стала парафіяльною греко-католицькою церквою.
- 1880 р. Розпочинається будівництво будинків для повітових служб самоврядування: а) будинок для суду, прокуратури, жандармерії, б) адміністративний будинок, в) будинок для старства.

- 1886 р.
30 вересня Приїзд у Збараж Сестер Феліціянок, заснування польської захоронки (дитячого садочку).
- 1888 р.
липень Створено окрему шкільну округу з інспектором у Збаражі.
- 1888 р. Побудовано Свято-Михайлівську церкву, села Базаринці, Фундатори сім'я Панасюків.
- 1890 р. Засновано осередок Радикальної партії, до якої належали Антон Грицуняк, Андрій Шмигельський, Сафат Шмігер, Андрій Марцинюк, Дмитро Остапчук, Корчак.
- 1892 р. Виїхало 10 родин збаражан на еміграцію до Америки (перша еміграція).
- 1894 р. У Збаражі відкрив свою медичну практику Володимир Білинський, громадський і культурно-просвітницький діяч.
- 1895 р. Перший приїзд Івана Франка до Збаража. Виступ на селянському вічі 26 грудня. Знайомство з Антоном Грицуняком, розповідь якого лягла в основу повісті «Свинська конституція».
- 1895—
1902 рр. Будівництво шкільного приміщення для хлопчиків і дівчаток біля Воскресенської церкви, на місці дяківки.
- 1896 р. Пожежа цукрового заводу, який знаходився в Збаразькому замку.
- 1897 р. Криваві Баденівські вибори. Кандидатом в послани до австрійського парламенту був обраний Іван Франко. Через різні махінації Івана Франка не обрали послом, хоч збаражани проголосували за свого кандидата.
- 1897 р. Пошкоджена пожежею Воскресенська церква міста.

- 1898 р. До 100-річчя від дня народження польського поета Адама Міцкевича коштом сільського населення міста. споруджено пам'ятник.
- 1900 р. У Збаразькому повіті, у 20-тьох громадах села не було шкіл.
- 1900 р. За ініціативою Білинського у Збаражі засновано повітову філію товариства «Просвіти» ім. Шевченка. Головою філії обрано о. Олександра Заячківського.
- 1900 р. В місті і повіті активно почали відкриватись читальні «Просвіти».
- 1901 р. Учителі Збаразького повіту, організували в місті філію (Руське Педагогічне Товариство), яке багато зробило для організації українського шкільництва, і яке пізніше змінило назву «Рідна школа».
- 1901—1902 рр. Через Збаразький повіт проходив один із маршрутів транспортування марксистської літератури в Росію.
- 1902 р. Масові селянські страйки на Збаражчині.
- 1903 р. Заходами Володимира Білинського створено у місті перший український банк «Товариство Кредитове Руський Народний Дім».
- 1904 р. березень За ініціативою Володимира Білинського у Збаражі відкрито філію «Народної Торгівлі».
- 1904 р. Смертність дітей у Збаразькому повіті в першому році життя становила 19,99%.
- 1904—1906 рр. Побудовано залізницю Тернопіль—Збараж. Старий вокзал у Збаражі.
- 1906 р. Почала виходити соціал-демократична газета «Червоний прапор», редактором якої був Яцко Остапчук. В редакції працювали Андрій Шмигельський, Сафат Шмігер та інші. Вийшло всього 17 номерів газети.

- 1907 р. Збаразький деканат нараховував 30 парафій, 32 священики, 31417 вірних.
- 1907 р. Збаразький деканат поділено на Збаразький — 12 парафій, 28 церков, 16 священиків і 23347 вірних греко-католиків і Новосільський.
- 1907 р. Засновано повітову філію товариства «Сільський господар», яка багато зробила для піднесення культури хліборобства, покращення матеріального становища селянства.
- 1907 р. серпень На майдані перед магістратом відбулася велика демонстрація збаражан на честь першої Російської революції.
- 1907 р. Згорів дах на Воскресенській церкві міста.
- 1908 р. Криваві вибори до Галицького парламенту.
- 1909 р. Засновано в Збаражі товариство «Український Дім», яке об'єднувало і координувало роботу українських організацій повіту.
- 1910 р. Розпочалося будівництво «Сокола» для поляків, (тепер Районний будинок культури).
- 1910 р. В монастирі оо. Бернардинів почала працювати реальна гімназія з польською мовою навчання.
- 1910 р. 1 вересня У Збаражі з ініціативи Володимира Білинського, Андрія Шмигельського, Сафата Шмігера відкрито перший клас української приватної гімназії. До 1914 року працювало 4 класи гімназії. Навчання перервала перша світова війна.
- 1911 р. На Збаражчині засновано пожежно-спорт. товариство «Січ». У місті засновано другий український банк.
- 1912 р. Свідомі українські селяни з с. Красносілля, Іван та Варвара Телес'яки купили площу за

16 тис. крон і записали 17 моргів поля на будову Українського Народного Дому у Збаражі, в якому мала працювати Українська гімназія, товариство «Просвіта» та інші українські організації.

- 1913 р. В місті розпочалося будівництво Українського Народного Дому.
- 1914 р. Споруджено пам'ятник Т. Шевченкові в селах — Шили і Лисичинці.
- 1914 р. березень Присвоєно ім'я Т. Шевченка одній із вулиць міста (від центра до Глинянок).
- 1914 р. Велике повітове свято на честь сторіччя з дня народження Т. Шевченка.
- 1914 р. На Збаражчині перебував у австрійській армії письменник, шкільний і громадський діяч Осип Маковей. Тут він написав своє оповідання «Криваве поле».
- 1914—1917 рр. Російська окупація Галичини. Погром культурно-просвітніх і церковних організацій на Збаражчині.
- 1915 р. Прокладено залізницю Збараж —Ланівці. У Збаражі побудовано новий вокзал.
- 1917 р. вересень Губерніальним комісаром Галичини призначено Дмитра Дорошенка. Відродження українського національного життя.
- 1917—1918 рр. липень серпень Збройні виступи селян Збаразького повіту проти аграрної політики Австрії і Росії (Пальчинці, Токи, Шельпаки, Колодно, Заруддя).
- 1918 р. Збараж захопили австро-мадярські війська. Репресії до українського населення.
- 1918 р. 1 листопада Український комітет на чолі з о. Степаном Теслию перебирає владу у повіті. Збараж стає повітовим центром ЗУНРу головою націона-

льної повітової Ради обрано о. Олександра Заячківського. Посадником міста стає Теодор Стрільбицький. Появляються збараські гроші—бони.

1918 р.
2 листопада

Організовується збараський курінь, який складався з 4-ох сотень піхоти і однієї сотні кулеметників. Командиром куреня був Вінтоняк. Першою сотнею командував Василь Фридлих. Курень брав участь в боях з поляками під Львовом, в Чортківській офензиві 1918 р. (наступ). У битвах проти більшовиків за Київ (1919 р.) його дії високо оцінив Симон Петлюра.

1919 р.
29 травня

У місті побував Голова Дерикторії УНР — Головний Отаман військ УНР Симон Петлюра.

1919 р.
липень

Збараж захопили польські війська, каральні загони грабували українське населення, нищили читальні, Народні Доми.

1920 р.
24 липня

Третя бригада 8-ї Червонокозачої дивізії більшовиків зайняла Збараж, який стає повітовим центром Галицької Соціалістичної Радянської республіки. У місті утворився ревком.

1920 р.
20 вересня

Польські війська зайняли всю Східну Галичину, в тому числі і Збараж. Колонізація і полонізація українського населення Збаражчини.

1920 р.

Збараська електростанція дає перший струм. Польська влада не дала дозвіл товариству «Рідна школа» на відкриття української гімназії в місті.

1921 р.

Бойкот українцями перепису населення, Галичини.

1921 р.

Заснування гімназії з польською мовою навчання.

- 1921— Збараж стає повітовим центром Тернопільського воєводства.
- 1921—
1939 рр. Західна Україна включно із Збаражчиною входять в склад Польської держави. Боротьба проти окупантів.
- 1921 р.
1924 рр. Революційне піднесення в українських селах — пожежі осадницьких і панських садиб, розбір залізниці Тернопіль—Ланівці, пошкодження телефонного зв'язку.
- 1922 р. Спровадження польських колоністів на Збаражчині.
- 1922 р.
листопад Збаражани бойкотують вибори до польського парламенту.
- 1922 р. Відновив роботу осередок Українського Народного Демократичного Об'єднання (УНДО).
- 1922 р. Іван Кульчицький і Володимир Гамаль відкрили в Збаражі адвокацькі канцелярії.
- 1923 р.. В місті відродило свою роботу Товариство «Рідна школа».
- 1923 р.. Польський уряд заборонив продавати землю в руки українцям.
- 1924 р. На Збаражчині почав діяти «Закон Грабського». Усі державні, початкові, семирічні школи повинні бути тільки з польською мовою навчання. Українська мова стає необов'язковим предметом; і учні її можуть не вивчати. Історію і географію України виключено із списків шкільних предметів, учителів-українців або переводять на корінні землі Польщі, або зовсім звільняють з роботи. Малокомплектні школи в українських селах ліквідовуються.
- 1924 р. Не дозволено відкривати українську гімназію в Збаражі. Ліквідація польською владою існуючих ще за Австрії українських кафедр при

- університетах. Обмежується прийняття до вищих шкіл української молоді. Українська молодь Збаража виїжджає на навчання за кордон.
- 1924 р. Нова хвиля польської колонізації. Еміграція українських селян до Бразилії, Канади, Уругваю.
- 1925 р. Відновлення осередків радикальної партії в селах повіту.
- 1925—
1939 рр. Бурхливий розвиток просвітницького і релігійно-національного руху, створення молодіжних, торговельних і господарчих організацій на Збаражчині.
- 1926 р. У Збаражі розпочав свою діяльність Повітовий Союз Кооперативів. За півроку в повіті працювало вже двадцять шість кооперативів.
- 1927—
1929 рр. Закінчення будівництва Українського Народного Дому, в якому розмістилась «Просвіта», «Народна Торгівля», «Сільський господар».
- 1937 р. Відновив роботу хор «Просвіта» під керівництвом Ганни Герасимович-Когутової.
- 1928 р. Футболісти Збаража об'єднались в команду «Галичанка».
- 1929 р.
травень З ініціативи Лесі Берези у Збаражі відкрито молодіжну організацію «Пласт».
- 1929 р. Для продовження боротьби за незалежність Української Держави створено за кордоном підпільну терористичну організацію УВО (Українська Військова Організація), яку з часом перейменовано в ОУН (Організація Українських Націоналістів).
- 1929 р.
груднопід Польська влада ліквідувала молодіжну організацію «Пласт».
- 1930 р. На Збаражчині почала діяти ОУН, повітовим

- керівником якої став молодий лікар Тарас Білинський.
- 1930 р. Польський уряд ліквідував читальні «Просвіта» на Вишнівеччині, створено штучний кордон між Волинню і Галичиною — «Сокальський кордон». Заборонено передплачувати українські газети на Волині, які виходили в Галичині.
- 1930 р. Паціфікація (утихомирення) в Галичині. Каральні військові загони уланів проводять жорстокі репресії проти українського населення. Руйнують майно українських селян, фізично — шомполами б'ють свідомих селян. Закрито державну гімназію в Тернополі.
- 1930 р. Загальні збори товариства «Просвіта» обрали головою філії молодого лікаря Тараса Білинського, який протягом 9-ти років багато зробив для розвитку просвітницького руху на Збаражчині.
- 1930—
1936 рр. Організація українських молочарень, кооперативів-крамниць, проведення курсів і семінарів для пасічників, курсів крою і шиття.
- 1931 р. Організовано товариство «Українських Пасічників», «Центро-Союз».
- 1932 р. При читальні «Просвіта» організовано спортивні команди по футболу.
- 1932 р. Засновано Союз Українок.
- 1932 р.
24 лютого Перед Збаразьким мігастратом відбулася демонстрація безробітних українців і поляків, які вимагали хліба і роботи. Українці вимагали рівних прав з поляками.
- 1933—
1935 рр. Будівництво української захоронки (дитячого садочку), яку посвятив єпископ Никита Будка (червень).

- 1933—
1938 рр. Оживилась робота українських товариств, з'являються нові організації «Луг», «Січ», «Каменяр».
- 1933 р. Закінчено будівництво «Сокола».
- 1933 р. Побудовано мурований міст через річку Гнізну, який народ називає «Чорний міст». Освітлено центр міста.
- 1933 р. Відкриття на Воскресенській церкві меморіальної дошки «Українська Молодь Христові».
- 1933 р. На підставі державної статистики Збаразький повіт мав 739,6 км², в тому числі управничих ґрунтів 486,43 км². Населення становило 65768 осіб, на 1 км² — 89 мешканців.
- 1934 р. Польська влада заборонила Повітовому Союзу Кооператив мати свою філію у Крем'янецькому повіті.
- 1935 р.
5 вересня До міста прибули сестри-служебниці Пресвятої Діви Марії, які стали виховательками української захоронки.
- 1935 р. Засновано спортивне товариство «Сокіл», головою якого був Павло Таращук. Створено футбольну команду.
- 1936 р. Заснування в польській гімназії Марійської дружини, яка стала центром українського життя для гімназійної молоді.
- 1936 р. Збаразька філія Союзу Українок організувала в місті повітову виставку вишиванок і народного вбрання.
- 1936 р. Збаразький Союз Кооператив мав виторгу за споживчі товари 617520 злотих. Займався закупівлею збіжжя у селах і відправляв його за кордон.
- 1937—
1938 рр. Нова хвиля арештів, переслідувань, ув'язнень для українського населення. Наступ римо-католиків на українську церкву.

- 1938 р.
26 лютого Повідомлення Тернопільського воєвідського управління повітовим старостам про заборону вживання українських термінів «Галичина», «Західна Україна» та інших у пресі та публікаціях, змінивши їх на «Малопольська», «Креси Вєходне» тощо.
- 1938 р. Участь Збараських волейболістів (І. Бохенського, Я. Бучинського, О. Гірки, В. Жили, С. Лисого, Р. Хуткого в окружних змаганнях у Тернополі та на крайовому здвизі у Львові.
- 1939 р. Збараські лижники організували прогулянку на Крем'яничину — змагання на швидкість.
- 1939 р. В Збаражі проживало 15 тис. населення, з них 29 відсотків українців, 33 відсотки поляків, 35 відсотків євреїв.
- 1939 р.
1 вересня Початок другої світової війни. Військова мобілізація у Збаражі.
- 1939 р.
17 вересня Червона армія зайняла Західну Україну. Створення тимчасових органів управління.
- 1939 р.
12 жовтня Вибори депутатів до Народних Зборів у Львові, які проголосили приєднання Західної України до Радянської України в складі СРСР. Делегатами від Збараської округи були Антон Іваськів та Володимир Кекоть.
- 1939 р.
жовтень В місті почала виходити районна газета «Червоний Збараж».
- 1939 р.
жовтень Ліквідація польської гімназії. Відкриття в Збаражі української середньої школи — десятирічки, яка знаходилася в будинку СШ № 2 ім. І. Франка. Першим директором середньої школи працював В. Андрієвський.
- 1939 р. Більшовицька влада ліквідувала Повітовий Союз Кооператив і конфіскувала його майно.

- 1939 р.
4 грудня Утворено Тернопільську обл., до складу якої увійшов Збараський р-н.
- 1939 р.
грудень Примусове виселення польських осадників, службовців на Сибір.
- 1939 р.
19 грудня Спровоковане працівниками НКВС Миколаївське повстання. Арешти і депортація українських родин в Сибір.
- 1939—
1940 рр. Арешти і репресії української інтелігенції, духовенства. Вивіз в Сибір. Арешт і страта адвоката і громадського діяча Володимира Гамалія.
- 1940
10 січня Новий адміністративний поділ. В межах Збараського повіту створено 2 райони — Збараський і Новосільський. Збараж стає райцентром Тернопільської обл. Створення районних відділів.
- 1940 р. Відкриття неповно-середніх та початкових шкіл у селах р-ну.
- 1940 р.
27 січня Згідно розпорядження Тернопільського КПУ (б) і облвиконкому № 39 про організацію музею, бібліотек, кіноустановок в 38 районних центрах. У Збаражі відкрито першу державну українську бібліотеку, з дитячим відділом при ній, і сільські бібліотеки у великих селах.
- 1940 р.
27 січня У Збаражі почав працювати районний будинок культури.
- 1940 р.
27 січня В місті почала працювати кіноустановка.
- 1940—
1941 рр. Початки примусової колективізації сільського населення.
- 1940—
1950 рр. Знищений старий єврейський цвинтар по вул. Грушевського (перше захоронення 1510 р.).
- 1941 р.
22 червня Початок німецько-радянської війни.

- 1941 р.
30 червня Початок німецької окупації міста. Виявлені кроваві злочинства НКВС. У застінках НКВС закатовано лікаря і громадського діяча Тараса Білинського, Зіновія Григоринського.
- 1941 р.
30 червня Створено повітову Національну Раду. Головою староства був Іван Кульчицький.
- 1941 р.
4 липня Німці розстріляли під с. Луб'янками 70 чоловік євреїв.
- 1941 р.
серпень Німецька окупаційна влада включила Галичину в тому числі і Збараж до складу Генерального Губернаторства.
- 1941 р.
вересень Примусовий вивіз української молоді в Німеччину на тяжкі роботи. «Новий порядок» на Збаражчині, грабіж і конфіскація у селян зерна, худоби. Закриття млинів, безпідставні розстріли.
- 1941 р. Головою міста обрано П. Слоту.
- 1941 р.
15 вересня Почала діяти українська гімназія.
- 1941 р.
жовтень Німецьке гестапо розстріляло адвоката Ростислава Білинського.
- 1941 р.
жовтень Німецька окупаційна влада ліквідує Збаразьку гімназію.
- 1941 р.
10 листопада Відкриття у Збаражі Торговельної і Промислової школи. На відкриття гімназії німецька влада дозволу не дає.
- 1942 р.
весна 600 хворих і старих євреїв розстріляно по дорозі Збараж—Тернопіль.
- 1942 р. Німці створили гето у Збаражі, куди зігнали усе єврейське населення повіту.
- 1942—
1943 рр. Наростання народного гніву проти німецьких і більшовицьких окупантів. Створюються осередки боротьби — партизанські загони.

- 1943 р.
7 квітня Розстріл євреїв у Збаражі біля замку, де потім встановлено пам'ятний знак (1946 р.).
- 1943 р.
8 червня Знищено гето, і масовий розстріл євреїв у Збаражі, на території нафтобази. Масовими репресіями євреїв у місті керував нацист Герман Мюллер. Близько 60 євреїв із 5 тис. врятували українці. У 1946 р. на братській могилі встановлений пам'ятник загиблим.
- 1943 р.
6—8 липня Рейд через Збаражчину радянських партизанів Сидора Ковпака, грабежі, насильство, розстріли. Бій у Луб'янецькому лісі.
- 1944 р.
5—6 березня Радянські війська Першого Українського фронту вигнали німців із Збаража.
- 1944 р.
березень Мобілізація військово-зобов'язаних до лав Червоної армії.
- 1944 р. У парку Богдана Хмельницького відкрито військове кладовище.
- 1944 р.
квітень Збараж — обл. центр Тернопільщини.
- 1944 р.
вересень Початок навчального року в школах. Відкриття в місті семирічної школи з російською мовою навчання, дитячого будинку.
- 1944 р.
2 листопада Виходить районна газета «Червона Зірка». Виконуючим обов'язки редактора призначено Є. Донцова.
- 1944—
1945 рр. 790 збаражан стали учасниками фронтових дій в рядах радянської армії проти фашистської Німеччини.
- 1944—
1954 рр. Загони УПА і підпілля провели на Збаражчині проти військ НКВД понад 80 акцій.
- 1944—
1946 рр. У приміщенні СШ № 2 працювала польська семирічка. Директором був Беляков.
- 1945—
1947 р. Період репатріації польського населення міста до Польщі. Прибуття українських переселенців з Польщі і їх трудовлаштування.

- 1945—
1951 р. Відновлення репресій та депортація українського населення Збаражчини та Вишнівеччини. Боротьба ОУН-УПА проти більшовицьких поневолювачів.
- 1945 р.
12 лютого Загинув на Волині командарм УПА «Північ» Клим Савур—Дмитро Клячківський, який народився в Збаражі.
- 1945 р.
травень Перехід частин УПА з Галичини через Шнили у Волинські ліси. Подвиг невідомої героїні, яка, щоб забезпечити відхід частинам УПА у Волинські ліси, стримувала наступ ворога (15 застрелила, а сама підірвалася гранатою).
- 1945 р.
червень Відкрито Збараську музичну школу.
- 1945—
жовтень Поновила свою роботу Збараська державна бібліотека.
- 1945 р.
жовтень Поновив свою роботу районний будинок культури.
- 1945 р.
1953 рр. В Збаражі розміщується дивізія НКГБ по боротьбі з загонами УПА, та збройним підпіллям. Працює військовий суд.
- 1946 р.
8—10
березня Львівський собор Української греко-католицької церкви. Ліквідація греко-католицьких парафій на Збаражчині.
- 1946 р. Організація НКВС ястрибків — винищувальних батальйонів проти УПА.
- 1946—
1949 р. Завершено примусову колективізацію сільського господарства.
- 1948 р. Нова депортація українського населення в Сибір.
- 1948 р. Відновив роботу відділ зв'язку.
- 1949 р. У центрі міста споруджено пам'ятник воїнам.

які звільняли місто від німецьких окупантів (скульптури: Л. Гром, Т. Олійовський).

- 1951 р. На базі семірічки відкрито середню школу № 2
- 1954 р. Насильна ліквідація підпільних греко-католицьких церков в с. Базаринці (священик Задорожний)
- 1954 р. У Збаражі споруджено пам'ятник Богдану Хмельницькому, на майдані його імені (скульптор Я. Чайка).
- 1954 р. Відкриття першої музейної кімнати при Збаразькій СШ № 2, яка стала початком краєзнавчого музею.
- 1955 р. Відкриття у місті школи механізації сільського господарства.
- 1955 р. Почав працювати Збаразький соко-винний завод.
- 1955 р. Початок повернення з концтабору ГУЛАГУ незаконно репресованих селян, але без місця прописки.
- 1956 р. Збаразькій середній школі присвоєно ім'я Івана Франка.
- 1958 р. Будівництво ресторану «Медобори».
- 1958 р. Початок розвитку телебачення у Збаражі.
- 1958 р. Збаражани обрали П. Тичину своїм депутатом до Верховної Ради СРСР.
- 1958 р. Збаражани обирають поета Андрія Малишка своїм депутатом до Верховної Ради УРСР.
- 1958—
1984 рр. Реставрація палацу князів Збаразьких.
- 1960 р. У місті споруджено перший п'ятиповерховий будинок.

- 1960 р. Закриття в місті Воскресенської церкви.
- 1960—
1995 р. Розбудова міста.
- 1962 р. Закриття в місті Успенської церкви.
- 1962 р. Новий адміністративний поділ. Приєднання Лановецького й Вишневецького районів до Збарзького.
- 1963 р.
15 жовтня Розпочала роботу Збарзька школа-інтернат.
- 1965 р. Від Збарзького р-ну відійшов Лановецький район.
- 1966—
1969 рр. Будівництво Збарзького цукрового заводу.
- 1969 р. Збудовано новий корпус районної лікарні.
- 1970 р. Відкрито СШ № 3 у селищі цукровиків.
- 1970 р.
3 листопада На приміщенні СШ № 2 відкрито меморіальну дошку про виступ Івана Франка на селянському вічі.
- 1970 р. Дав першу продукцію цукровий завод.
- 1970 р.
листопад В монастирі оо. Бернардинів відкрито напівпровідниковий завод (цех № 16).
- 1971 р.
травень Відкриття меморіальної дошки на сільському будинку культури в с. Розношинці, на честь Василя Стефаника, який декілька разів побував в Розношинцях у свого друга Сафата Шмігера. Тут він написав свою новелу «Побожна».
- 1972 р. В с. Добриводи, де народився член Академії наук, фольклорист, вчений Осип Роздольський, відкрито меморіальну дошку.
- 1972 р. Закінчено будівництво навчального корпусу СПТУ-25.

- 1972 р. На стінах фортеці встановлено меморіальну дошку Нестору Морозенку.
- 1972 р. Здано в користування приміщення гуртожитку СПТУ-25.
- 1974 р. У центрі міста збудовано новий будинок для районного самоврядування.
- 1975 р. Збаразьке сільське професійне училище перейшло на середню освіту.
- 1975 р. Обновлено дах і вежі-куполи на будинку монастиря оо. Бернардинів.
- 1976 р. Відповідно до Постанови Ради Міністрів УРСР № 552, Збараж віднесено до 39 міст України, які зберегли середньовічне містобудування і мають найбільше пам'яток.
- 1976 р. На вулицях міста появилися перші міські автобуси.
- 1977 р. Збараж відвідав письменник Олесь Гончар.
- 1979 р. Побудований новий будинок зв'язку.
- 1980 р. Збараж стає важливим промисловим центром області, в якому працює 15 підприємств — фабрик і заводів.
- 1982 р. Почалася газифікація міста.
- 1982 р.
3 квітня В Успенській церкві відкрито краєзнавчий музей. Першим директором призначено Войтину Петра Денисовича.
- 1984 р. Вийшов перший українською мовою історико-краєзнавчий нарис «Збараж», автор Малевич Анатолій Павлович.
- 1985 р.
5 листопада Урочисте відкриття меморіалу. радянським воїнам, які полягли в роки другої світової війни.

- 1985 р. На базі цегельного і ливарного заводів, цеху вентиляторів створено завод «Метеор».
- 1985 р. Випущено пам'ятний значок на відзначення 500-річчя Запорізької Січі «Байда Вишневецький».
- 1985 р. Створено осередок товариства боротьби за тверезість.
- 1986 р. У місті налічувалось 105 вулиць, 2 майдани.
- 1987 р. Збаразька середня школа ім. Франка перейшла в нове приміщення.
- 1988 р. Створено осередок Української асоціації «Зелений світ».
- 1989 р. вересень Створено товариство української мови ім. Т. Шевченка.
- 1989 р. Початок національного відродження Збаража, створення Народного руху України. Першим головою обрано Дикого Мирона.
- 1989 р. Повернуто віруючим Воскресенську церкву.
- 1989 р. 13 грудня Зареєстровано товариство української мови ім. Т. Шевченка. Першим головою обрано Равліва Ігора Петровича.
- 1990 р. 22 січня День Злуки. Живий ланцюг рук Львів—Київ.
- 1990 р. Збаразька міська Рада перейшла в новий будинок.
- 1990 р. Вибори до Верховної Ради УРСР. Перемога української демократії. Першим депутатом до Верховної Ради УРСР по дільниці 358 обрано Дмитра Павличка.
- 1990 р. Створено хор «Просвіта», керівник Вихлюк Володимир.

- 1990 р. Відбулись вільні вибори до Збараської міської Ради народних депутатів. Головою міської Ради обрано Ігора Залевського.
- 1990 р. Засновано товариство «Милосердя».
- 1990 р.
8 липня Створено осередок Української Республіканської партії.
- 1990 р.
липень Створено осередок Українсько Демократичної партії. Спільку політичних в'язнів.
- 1990 р.
25 серпня Вийшов перший номер української газети «Гомін» органу Народного Руху України. Редактор і видавець Дикий М. П.
- 1990 р. Відновлено «Союз Українок».
- 1990 р. Створено осередок Християнсько-демократичної партії.
- 1990 р. Газету «Колгоспне життя» перейменовано в «Народне слово».
- 1990 р. Повернуто віруючим Успенську церкву.
- 1991 р. Відкрито меморіальну дошку на будинку редакції газети «Народне слово» (будинок Білинського), в якому не раз бував Іван Франко.
- 1991 р. Святкування 780-річчя від дня першої письмової згадки про Збараж.
- 1991
24 серпня Перше свято незалежності України в замку.
- 1992 р. Вийшов у світ історико-краєзнавчий нарис «Морозенко» про курсунського полковника Нестора Морозенка. Автор Малевич А. П.
- 1992 р. Перезахоронення жертв сталінських репресій.
- 1992 р. Створення осередків товариства «Просвіта» у селах району, і Молодих Просвіт при школах. Головою товариства обрано Малевича А. П.
- 1992 р.
1 листопада Відкриття пам'ятника Іванові Франкові у Збаражі.

- 1992—
1994 рр. Встановлення у замку вітражів (художниця Ольга Чорна).
- 1993 р. Вийшли збірки творів збаражан В. Гриб «Звістка», В. Кравчук «Казки Медоборів», П. Сороки «Я так люблю» (1941) А. Малевич «Просвіта на Збаражчині».
- 1993 р. Перейменування вулиць міста.
- 1993—
1994 рр. Розпис фойє другого поверху замку (художники Андрій Гульовський, Степан Баран).
- 1994 р.
1 січня В період між 1959 р., 1994 р., чисельність населення зменшилася на 2455 осіб, сільського — на 1350 осіб. Смертність переважає народжуваність.
- 1994 р.
8 лютого Вийшла постанова Кабінету Міністрів України № 78 про створення в м. Збаражі на базі Замкового ансамблю, музею Державний історико-архітектурний Заповідник (ДІАЗ). Першим директором призначено Машіпуру А. В.
- 1994 р. Вийшли поетичні збірки поезії збаражан І. Гнатюка «Правда—мста», О. Шуплата «Відлуння часу».
- 1994 р. Проведено опалення Замкового палацу.
- 1995 р. Створено Братство УПА. Головою братства обрано Нестора Рудика.
- 1995 р.
7 червня Вийшов у світ перший том «Книги пам'яті», Тернопільська обл. Збаразький р-н. Готовили Дерейко С. М. і Малевич А. П.
- 1995 р.
8 червня Сесія міської Ради затвердила герб і хоругву міста. Визначено також День міста 6 травня (день Святого Юрія).
- 1995 р.
7 липня Вийшов 28 номер районної газети «Народне слово», присвячений пам'яті Дмитра Клячківського.
- 1995 р.
9 липня Відкриття пам'ятника-погруддя полковникові УПА Дмитру Клячківському (Климу Савуру) в Збаражі. Скульптор Володимир Мельник.

- 1995 р.
9 липня
1995 р.
1995 р.
жовтень
1995 р.
21—22 жовтня
1995 р.
1995 р.
1995 р.
1995 р.
1917 р.
1940 р.
- Урочисте Богослужіння і посвячення «Будинку Молитви» в Збаражі.
Створено акціонерне товариство «Збаражі — Газ».
- Вийшло перше число газети Державного історико-архітектурного заповідника в Збаражі «Вісник історії краю» «ВІК». Редактор С. Дерейко.
- Відбулася в Замковому палаці науково-практична конференція, присвячена 400-річчю від дня народження гетьмана України Богдана Хмельницького за участю вчених Києва, Львова, Чернівець, Тернополя і Збаража.
- Появилася праця П. Сороки «Поетичний світ Яра Славутича», Т. Піщенко «Пізні квіти». Л. Гонтарук «Подив».
- Вийшла в світ найбільша праця тернопільчан «Тернопілля-95». Регіональний збірник. У збірнику надруковані праці збаражан: Б. Ленартовича, В. Гриба, Л. Гонтарук, Б. Гевка, А. Малевича та інших.
- Вийшла в світ брошура «Література Землі Збараської». Бібліографічний показник. Упорядник М. Дем'янюк.
- Вступна стаття А. Малевича.
- Ісидор Яремчук народився в Нижчих Луб'янках. Був учасником Другої світової війни. Зазнав багато переживань. Емігрував в Канаду. Поет, громадський діяч, меценат. У своїх віршах висловлює свою тугу і жаль за рідною Україною. Багато допомагає т-ву «Просвіта» в видавничій діяльності, присилає книги. Незабаром вийде збірка його віршів.
- Богдан Будзан народився в Збаражі. Закінчив школу № 2, потім політехніку. Він кандидат технічних наук, автор багатьох статей і наукових розробок. Працює в Києві Генеральним директором Міжнародного фонду «Відродження», який ставить за мету активно впливати на вдосконалення і розвиток освіти і культури на Україні.

II РОЗДІЛ

ЛІТОПИС ВИШНІВЦЯ

- VII—IV ст. до народження Христа Як свідчать археологічні розкопки, проведені Ленінградськими вченими в 1988—1994 роках на території Вишнівеччини (села Бодаки, Раковець) мешканці цього краю займалися хліборобством, полюванням, розводили велику рогату худобу, вміли робити замш, шити з нього одяг, користувалися керамічним посудом, вели обмінну торгівлю.
- VII—VI ст. до нашої ери Територію заселявали дуліби, які потім називалися «волинянами».
- IX—X ст. Вишнівеччина, як і вся Волинь, входила до Київської Русі.
- 1238—1264 рр. Землі Вишнівеччини входили в склад Галицько-Волинської держави.
- 1241 Початок татарської навали на Волинь.
- XIV ст. Литва захоплює землі Волині. Вишнівець входив, як волость, Крем'янецького повіту.
- 1303 р. Заснування осібної Галицько-Волинської митрополії (православної).
- 1395 р. Перша історична згадка про Вишнівець. Спорудження Старо-Вишнівеської фортеці на Збараській горі.
- 1463 р. Солтан Несвіцький став першим іменуватися князем Вишневецьким.
- 1494 р. Героїчна оборона Старо-Вишнівеської фортеці на Збараській горі від татарської орди. Зруйнування фортеці.
- 1512 р. квітень Розгром двадцятип'ятитисячної орди Менглі Гірея Вишневецькими і Острозькими князями під селом Лопушно.
- 1530 р. Споруджено призамкову Вознесенську церкву — усипальницю князів Вишневецьких.

- 1550 р. Обрання Дмитра Вишневецького (Байди) старостою Черкаським.
- 1556 р. Спорудження земляного міста на острові Хортиці. Дмитро-Байда Вишневецький засновує Запорізьку Січ.
- 1563 р. Смерть Дмитра-Байди Вишневецького.
- 1602—1606 р. У Вишнівецькому замку відбувалися змови і договори про захоплення російського престолу.
- 1603 р. Об'явився у Вишнівці Лже Дмитрій І, який знайшов притулок у князя Адама Вишневецького.
- 1640 р. Ярема Вишневецький розпочав будівництво великого замку у Новому Вишнівці на Замковій горі, а також католицького монастиря ордену Кармелітів.
- 1648 р. Козацько-селянська армія Максима Кривоноса здобула Вишневець, і зруйнувала костел кармелітів.
- 1649 р. Після підписання Зборівського договору татари Іслам Гірея III пограбували Вишневець. Багато молоді забрали в ясир.
- 1649 р. Саранча знищила усі посіви, був великий голод і епідемії.
- 1649 р. Жорстокі розправи Яреми Вишневецького над вишневчанами.
- 1651 р. Війська Богдана Хмельницького взяли Вишневецьку фортецю в поході на Берестечко.
- 1651 р. У Вишневці в татарському полоні перебував Богдан Хмельницький після битви під Берестечком.
- 7, серпня.
- 1651 р. Смерть князя Яреми Вишневецького у таборі Паволоччі. Труну з тілом князя з великими почестями перевезено до Вишнівця, а потім до Польщі.

- 1653 р. · Напади татар і руйнування Вишневеця.
 1666—
 1667 рр.
- 1672 р. Велика турецько-татарська орда зруйнувала Вишневець.
- 1702 р. Наступ католицької церкви на православ'я. Наказ власника замку: хто не прийме унії, карати штрафом, і навіть карою смерті.
- 1707—
 1708 рр. Гетьман Іван Мазепа у Вишневецькому замку.
- 1720 р. Михайло — Сирватій Вишневецький перебудовує замок в розкішний палац.
- 1731 р. Закладено парк, альтанку і розаріум.
- 1734 р. Гайдамацькі загони у Вишневці. Багато вишневецьчан вступило до гайдамаків.
- 1740 р. Вишневець перейшов у володіння князів Мнішеків, які прикрасили палац розкішними меблями, люстрами, плитками, придбали колекцію живопису, портретів, багатою бібліотекою і рукописами.
- 1771 р. У містечку нараховувалось 396 селянських господарств.
- 1781 р. Російський цар Павло I гостював у князів Мнішеків, зустрічався з польським королем Станіславом Понятовським.
- 1795 р. Після приєднання Волині до Росії Вишневець, як центр волості, увійшов до Крем'янецького повіту Волинської губернії.
- 1844 р. Вишневець відвідав письменник і історик М. Костомаров.
- 1846 р.
 жовтень У Вишневецькому палаці побував Тарас Шевченко.
- 1848 р.
 вересень В замку над Горинню побував французький письменник Оноре-де-Бальзак.

- 1861 р. Селянська реформа в Росії. Звільнення селян від кріпацтва.
- 1876 р. Вишневецький замок придбав президент м. Києва Й. А. Толль.
- 1878 р. У містечку відкрито однокласову школу, в якій навчалось 39 учнів.
- XX ст. Новий власник замку генерал Демидов придбав і поновив замок мистецькими творами.
- 1903 р. У містечку працював один лікар. Першим лікарем з вищою освітою був Микола Козубський.
- 1907 р.
(травень-червень) Вишневець відвідала Леся Українка.
- 1907 р. літо У Вишневі побував Михайло Коцюбинський.
- 1915 р. У палаці розмістився штаб двадцять п'ятого корпусу одинадцятої російської армії.
- 1917 р.
квітень До замку прибули міністри Тимчасового уряду П. Мілюков, О. Гучков.
- 1918 р.
лютий Вишневець окупували австро-німецькі війська. Окупанти грабували населення.
- 1918 р.
19 лютого З'єднання німецьких військ із військами Центральної Ради захопили Вишневець. Відновлення влади Центральної Ради на Вишневеччині. Дальша розбудова української держави. Членом Ц. Р. від Волині Крем'янецького повіту обрано жителя Вишневеччини Бориса Козубського.
- 1918 р.
квітень Уся Волинь визнає гетьмана Павла Скоропадського, запровадження української мови у діловодстві. Українська державна символіка. Українське шкільництво. Українізація православної церкви. Перший волосний з'їзд учителів. Заснування «Просвіти» у селах.

- 1918 р.
грудень
- 1919 р.
травень
- 1919 р.
липень
- 1920 р.
- 1920 р.
серпень
- 1920 р.
вересень
- 1921 р.
- 1922 р.
- 1924 р.
- Влада переходить до рук Директорії.
- Зайняття Вишневеця Таращанською бригадою під командуванням В. Боженка. Радянське будівництво. Утворення Вишневецького ревкому. Конфіскація землі у поміщиків і церковників.
- Містечко і волость окуповані Польщею. Грабежі і терор окупантів. Партизанська війна на Вишневеччині.
- Звільнення Вишневеця від Червоної Армії військами УНР. У травні в Вишневецькому замку стояв штаб Головного отамана Симона Петлюри.
- Восьма Червоно-Козака дивізія зайняла Вишневець і навколишні села. Відновлено роботу волосного ревкому. Головою був І. Ф. Кухта.
- Польська армія захопила Вишневець і Вишневеччину. Польський уряд спроваджує осадників-колоністів, яким роздав поміщицьку землю, запроваджує польську мову у діловодстві і школах.
- Бойкот польської влади. До сейму ніхто не прийшов з поляків. Послом до сейму обрано Б. Козубського. Боротьба за українську школу. Відкрито читальні «Просвіти» у кожному селі.
- Вишневецький замок купив Крем'янецький сеймик.
- Декрет про створення на Волині, в т. ч. і на Вишневеччині, Української Автокефальної Православної церкви. Декрет підписали Патріарх Константинопольський і 12 митрополитів Константинопольської церкви.

- 1924 р. Староста Робакевич відкриває у частині замкових приміщень ремісничу школу, з двома відділами: слюсарним і рільничим.
- 1925 р. В головному корпусі палацу князів Вишневецьких відкрито музей.
- 1928 р. Наступ польської влади на права українського населення.
- 1933 р. Закриття читалень «Просвіта» в містечку і по селах. У Вишневі і його селах запроваджено польську мову навчання, українська мова стає «необов'язкова». Поляки силою заборали церкву і переобладнали її на костел.
- 1937 р. Арешти серед української інтелігенції. Сокальський кордон між Галичиною і Волинною. Заборона передплачувати українські газети.
- 1939 р.
1 вересня Напад німців на Польщу. Починається Друга світова війна.
- 1939 р.
17 вересня Відповідно до договору СРСР — Німеччина (пакт Молотов-Рибінтроп) червона армія ввійшла на Західну Україну. Вибори до Народних Зборів у Львові. Західно-українські землі ввійшли до складу УРСР.
- 1940 р. З частини Крем'янецького повіту, утворено Вишневецький р-н, з центром у Вишневі.
- 1940 р.
лютий-березень Утворюються районні партійні органи радянської влади. Відкривається середня школа з українською мовою навчання. У Вишневецькому палаці відкрито сільсько-господарський технікум.
- 1940 р. У селищі почав працювати райпромкомбінат, валянкова, трикотажна та шкіргалантерейна ф-ки.
- 1940 р. Депортація польських осадників, колоністів на Сибір.
- 1940 р. Арешти серед української інтелігенції і православного духовенства.

- 1940 р. Почали працювати районні культурно-освітні заклади: будинок культури, бібліотеки, кіно-театр, а також лікувальні заклади.
- 1940 р. Під тиском компартійців на Вишневещині організували 20 колгоспів.
- 1941 р. В ночі з 25—26 червня у застінках НКВС загинуло 17 свідомих українців, передусім молоді.
- 1941 р.
березень З Палацу Вишневецьких вивезено до Москви найкращі картини, скульптури, меблі, золоті та срібні речі, стародруки і цінну бібліотеку.
- 1941 р.
30 червня Гітлерівські війська ввійшли у Вишневець.
- 1941 р. У замку знайшли собі місце німецьке гестапо, жандармерія.
- 1941—
1942 рр. Розстріли єврейського населення.
- 1942 рр. Утворення гетто у центрі містечка, до якого привозили євреїв з Вижгородка та ін. навколишніх сіл.
- 1942 р.
1943 рр. Основну підпільну партизанську роботу на Вишневещині проводив Володимир Грабовецький — псевдо Вишня, закатований, ковпаківцями. Похоронений у Бережанці.
- 1943 р.
3 липня Партизанський відділ, очолюваний Хроном, Журбою, Максом (мельниківці) — зробили рейд у Вишневець, заблокували німецьку залогу, жандармерію в замку. Забрали медикаменти, харчі, промтовари, збіжжя, з пекарні — хліб. Однак під час повернення на своє місце постою в Стіжок-Антонівці у Борщівському лісі відбулася сутичка з ковпаківцями — 3 загинули.

- 1943 —
1946 рр. Боротьба українського підпілля УПА проти німців і більшовиків.
- 1944 р. Фашисти вчинили жорстоку розправу над віруючими в Старо-Вишневецькому костелі.
- 1944 р.
6 березня 60-та армія 1-го Українського фронту вигнала німців з Вишневця.
- 1944 р.
5 липня Поновила роботу поліклініка і лікарня.
- 1944—
1945 рр. Відповідно до партизанського і адміністративного поділу Вишневецький, Ланівецький і Велико-Дедеркальський райони творять один надрайон. Надрайоновим був Кукурік О. син православиного священика, випускник Волинської Духовної семінарії. Потім очолював ідеологічний віділ УПА — Південь, загинув у 1945 р.
- 1948 р. Під тиском компартії організовано колгосп «Чапаєва».
- 1949 р. Спалено Вишневецький замок.
- 1950 р. На базі державного розсадника, колгоспів «Чапаєва» і «Перемога» с. Бутин організовано Вишневецький плодо-ягідний радгосп, який забезпечував садженцями північні і східні райони Тернопільської області.
- 1950 р. Силою завершено суцільну колективізацію сільського господарства.
- 1952 р. Вишневецька СШ перейшла в нове приміщення.
- 1954 р. У містечку почав працювати плодоовочевий консервний завод.
- 1962—
1970 рр. Відбудовано замок князів Вишневецьких.
- 1963 р. Закрито й пограбовано Вознесенську церкву.

- 1964 р. На стінах палацу встановлено меморіальну дошку про перебування Т. Шевченка у Вишневці.
- 1971 р. Побудовано нове приміщення маслозаводу.
- 1972 р. Парк при замку, який закладений ще в 1731 році, зарахований до пам'яток природи республіканського значення.
- 1990 р. У містечку відкрито пам'ятник Т. Шевченкові (скульптор В. Одрехівський).
- 1991 р. Насипано курган-могилу Байді Вишневецькому в честь 50-річчя заснування Запорізької Січі.
- 1992 р. Споруджено пам'ятник загиблим вишневецьчанам, які полягли від рук НКВД і КГБ.
- 1995 р. Свято 600-ліття від першої історичної згадки про Вишневець. Спорудження пам'ятного знаку Байді Вишневецькому.
- 1993—
1995 рр. Боротьба проти московської патріархії, повернення вишневецької церкви віруючим УАПЦ.

ІІІ РОЗДІЛ ЗЕМЛІ ЗБАРАЗЬКОЇ СЛАВНІ ЛЮДИ

- 1720—
1765 рр. Роки життя Антона Осінського, талановитого збаразького скульптора. Різблені твори його перебували в монастирі оо. Бернардинів, у церквах Збаража. Найкращі скульптури Святих Апостолів Петра і Павла, тепер знаходяться у Тернопільській картинній галереї.
- 1759—
1832 рр. Роки життя Степана Томасевика, збаразького живописця і графіка. Народився у Збаражі. Малювати вчився у збаразького дяка Каповського. Навчався в Краківській Академії Красного мистецтва. Краші його твори: «Сільська наука», «Квашення капусти», «Візія князя», «Напад татар на церкву», «Чоловік з бородою».
- 1815—
1888 рр. Роки життя Степана Качали — найвизначнішого руського діяча у Галичині, ініціатора створення товариства «Просвіта». Видавав разом з Лаврінським народовецький щоденник «Основа», член Наукового Товариства ім. Т. Шевченка, письменник. Написав для «Просвіти» популярну «Історію України-Руси», історичний трактат «Політика поляків до Русинів». Боровся проти ополячення українського народу.
- 1820—
1900 рр. Роки життя Антона Грицуняка — народного оповідача. Народився в с. Чернихівці Збаразького р-ну, неписьменний, довголітній вїйт у с. Чернихівці. Іван Франко записав від нього 9 творів, серед них «Свинська конституція». Помер у рідному селі.
- 1851—
1926 рр. Роки життя о. О. Заячківського—Збаразького пароха і декана. Народився в м. Збаражі. Довголітній голова «Просвіти», віце-голова Повітової Ради. Як член міської ради домігся, щоб вулиці Збаража носили назви україн-

ських діячів. За часів ЗУНРу був головою Української Національної Ради повіту.

1854—
1942 рр.

Роки життя Івана Горбачевського. Народився в с. Зарубинці Збараського р-ну в родині священика. Після закінчення Тернопільської гімназії закінчив медичний факультет Віденського університету. Тут же розпочав свою наукову діяльність в галузі фізіологічної хімії. Основна його праця «Синтез сечової кислоти». Був деканом і професором медичного факультету згаданого університету, ректор Карлового університету, перший міністр здоров'я Австрії. Автор підручників українською мовою з органічної і неорганічної хімії. Батько української хімічної термінології, Член Академії наук в Празі, Член НТШ. Біохімік, гігієніст та епідеміолог. Учений світового масштабу.

1860—
1913 рр.

Роки життя о. Григорія Грушки. Перший організатор української еміграції в Америці. Народився в с. Зарубинці Збараського району. Після закінчення богословських студій виїхав у США. Перший редактор і видавець газети «Свобода» в Америці. Заснував «Руський Народний Союз». Поет і просвітник, церковний діяч.

1861—
1900 рр.

Роки життя Миколи Козубського. Народився 24 березня. Закінчив Київський університет, медичний факультет. Працював сільським лікарем у Вишневці. Усе життя посвятив сільській медицині. Йому пропонували стати повітовим лікарем, але він відмовився. Особливу самопосвяту аж до самозабуття проявляв Козубський під час епідемії холери в 1892—1895 рр., та епідемії тифу у 1898—1899 р. Недосипаючи і недоїдаючи, він щоденно відвідував хворих, надаючи їм медичну допомогу, поки сам не заразився тифом і помер 16 березня. Це був перший лікар Вишневеччини. Довго

згадували вишневчани свого улюбленого лікаря, а його похорон перетворився в справжню маніфестацію відданості Козубському, людині і лікарю.

1862 —
1938 рр.

Роки життя Андрія Марцинюка. Народився і жив в с. Добромірка Збаразького району. Громадський діяч, кореспондент радикальної преси, одностумець Івана Франка. Від нього письменник записав народні пісні: «Сестра», «Приймак», «Друга жінка», «За нелюбом».

1865—
1925 рр.

Роки життя Сафата Шмігера. Народився в с. Розношинці Збаразького району в родині селянина. Закінчив Тернопільську гімназію. Студент-медик Краківського університету. Секретар студентської громади в Кракові. Друг Василя Стефаника. Перший слухач його новел. Кандидат в послы до галицького парламенту. Похований в Розношинцях.

1866—
1920 рр.

Роки життя Андрія Шмигельського. Народився в с. Залужжя Збаразького району. Член Радикальної партії, громадський і політичний діяч, посол до Галицького сейму 1907 р. Член Української Національної Ради (1918 р.). Брав участь у делегації для ратифікації Акту Соборності в Києві (22. 01. 1919 р.), Делегат Конгресу трудового народу України. Воїн УГА. Помер на тиф.

1867—
1944 рр.

Роки життя Євгенії Бохенської. Народилася в с. Красносільці Збаразького району в сім'ї священика. Початкову школу закінчила в рідному селі. Потім навчалася в Тернопільській учительській семінарії, яку закінчила в 1884 р. Після закінчення педагогічної практики з 1885 р. по 1943 р. працювала вчителькою в рідному селі. Друкуватися почала з 1884 р., в журналі «Зоря», де були опубліковані її перші вірші. Друкувалася також в

журналах «Дзвіночок», «Літературно-науковий вісник», «Діло», «Світ».

Останній рік Є. Бохенська жила в с. Голишів Жидачівського району на Львівщині, де і померла.

1869—
1918 рр.

Роки життя і громадської діяльності Володимира Білинського. Першого лікаря-українця у Збаражі. Після закінчення вищих медичних студій в краю і за кордоном приїхав до Збаража у 1894 р. і відкрив лікарську практику. За його ініціативою в 1900 р. у Збаражі відкрито філію т-ва «Просвіти». У 1910 р. відкрито в Збаражі українську приватну гімназію. Головою комітету обрано В. Білинського, за його порадою розпочато будівництво Українського Народного Дому, Народної Торгівлі, Українського банку, українських крамниць. За його старанням переіменовано вулицю міста. Був добрим лікарем. Помер на Збаражчині під час епідемії тифу.

1870—
1963

Роки життя Митрофана Бречкевича. Народився в с. Бакоти на Вишневецьчині. Вчений історик, дослідник слов'янського середньовіччя. Борець проти поневолення і винищення слов'ян в Прибалтиці. Професор університетів Торту, Казані, Києва.

1872—
1945 рр.

Роки життя Осипа Роздольського, українського фольклориста і перекладача, дійсного члена НТШ, член АН УРСР від 1926 р. Народився в с. Добриводи Збаразького району, в родині греко-католицького священика. Закінчив Львівський університет. Друг і одиодумець І. Франка. Найважливіші його праці: «Галицькі народні казки» (1895—1899 рр.), «Галицькі народні новели» (1900 р.), «Галицькі народні мелодії» (1906—1907 рр.). Перекладав німецькою мовою новели В. Стефаника і Л. Мартовича.

- 1959 рр.
1873—
- Роки життя Яцка Остапчука. Народився в с. Нижчі Луб'янки, Збаразького району. Соціал-радикал, керівник радикального проводу Збаразького повіту. Посол до парламенту, селянський діяч, просвітянин. Переїхав на Закарпаття.
- 1875—
1943 рр.
- Роки життя Григорія Старицького, хорового диригента і співака, режисера сільських драматичних гуртків т-ва «Просвіта» в селах Збаразького району учасник визвольних змагань в 1917—1920 рр.
- 1877—
1949 рр.
- Роки життя Преосвященного єпископа УГКЦ Никити Будки. Народився в с. Добромірка Збаразького району в селянській родині. Закінчив Тернопільську гімназію, Богословську освіту здобув у Львівській духовній семінарії, а вищі теологічні студії — в Інабруку і Канізіанумі (1905 р.). Перший український єпископ у Канаді.
- 1880—
1920 рр.
- Роки життя Романа Дудинського. Народився в с. Нижчі Луб'янки Збаразького району. Закінчив Львівську політехніку. Працював інженером. Сотник УСС, УГА. Загинув у московській тюрмі. 14, 07.
- 1882—
1992 рр.
- Роки життя Дмитра Атаманця. Народився в с. Нижчі Луб'янки Збаразького району. 1913 р. виїхав до Детройта. У 1921 р. переїхав до Чикаго. Організував українську школу для дітей, хор ім. Лисенка. Організовував концерти. Ставив на сцені опери: «Запорожець за Дунаєм», «Катерина», «Наталка Полтавка» та ін. Організатор і диригент українського хору «Думка» в США.
- 1882—
1924 рр.
- Роки життя Степана Теслі. Народився в с. Настасові Тернопільського р-ну. Закінчив гімназію в Тернополі. Богословську освіту здобув у Львові. Був співробітником о. О. Заячківсь-

кого в Збаражжі, а потім деканом у Новому Селі. Був добрим проповідником і душпастирем. Брав діяльну участь в громадській роботі, активний член «Просвіти». У 1918 р. очолював штаб перебирання влади у Збаражжі від австрійських службовців в руки українців.

1886—
1966 рр.

Роки життя Андрія Музички. Народився в с. Добриводи Збараського р-ну. Гімназію закінчив в Тернополі. Закінчив Львівський університет. Літературознавець, дослідник творчості Л. Українки, І. Франка, М. Черемшини.

1886—
1951 рр.

Роки життя Бориса Козубського, громадського, політичного, і державного діяча, члена Центральної Ради, члена УНДО. Посла до Польського сейму від українців Волині в 1922—1928 рр. Довголітнього голови Повітової Управи т-ва «Просвіта» в Крем'янци (1920—1930 рр.). Народився в м. Житомирі. Борис Козубський сам, син і 2 зяті загинули від рук енкаведистів в 1941—1947 рр., а вся родина була репресована.

1886—
1958 рр.

Роки життя Андрія Гаврилюка. Народився в с. Нижчі Луб'янки Збараського р-ну., лікар. Під час визвольних змагань 1918—1920 рр. був головним лікарем 3-ої і 7-ої бригади УГА. Громадський діяч. — голова філії «Просвіта», кооперативи «Сила». Голова Повітового Народного Комітету, Міської Управи, Міщанського Народного Банку, Української Демократичної Партії. Емігрував в США, боячись переслідування більшовиків.

1887—
1941 рр.

Роки життя Григорія Кліма. Народився в с. Шили Збараського р-ну. Вчительську семінарію закінчив в Тернополі. Учителював у Черняхівцях і Лозівці. Брав активну участь у визвольних змаганнях 1918—1920 рр. Ентузіаст громадської роботи. Загинув від більшовицької кулі 1941 р.

1887—
1979 рр.

Роки життя Мирослава Січинського, публіциста і політичного діяча. Народився в с. Чернихівці Збараського р-ну в сім'ї священика. У квітні 1908 р. вбив австрійського намісника у Галичині А. Потоцького на знак протесту проти польського терору в Галичині. Засуджений на кару смерті, в 1911 р. втік з тюрми до Норвегії, а потім переїхав в США.

1889—
1969 рр.

Роки життя Данила Поповича (о. Івана Дамаскіна). Народився в Збаражі. Богословські студії закінчив у Львові. Парох Гнидичок. Після смерті дружини виїхав на месійну працю до Канади (Манітобі Саскачевані) вступив до Василіанського Чину. Писав популярні книжки, співанки, молитовники. Видав малий церковно-слов'янський, українсько-англійський словник.

1895—
1964 рр.

Роки життя Володимира Джуса — винахідника, раціоналізатора у ділянці технології. Власника 32 патентів, включаючи патент на скріплювача, що на сьогодні має більше як 6 пристосувань для потреб індустрії. Раціоналізатор в літако-будуванні. Народився в с. Чернихівці Збараського р-ну в селянській родині. У 1913 р. виїхав за океан. Працював у Канаді, а потім переїхав в США. Зробив великий вклад у військову американську авіацію.

1895—
1972 рр.

Роки життя Петра Кабарівського. Педагога, вченого психолога, громадського діяча. Народився в с. Добромірка Збараського р-ну. Закінчив Тернопільську гімназію. У 1917 р. пішов на Східну Україну. Закінчив Київський університет (логіка і психологія). Працював в інституті психології, викладав німецьку мову. Брав участь в Берестянській мирній конференції. У 1930 р. засуджений за участь в «Спілці Визволення України». Відбував каторгу в

Тагілі, 10 років заслання, Повернувся на рідну землю. Працював учителем, директором, зав. райпедкабінетом. Похований в Тернополі.

1899—
19 рр.

Роки життя Павла Таращука. Народився в с. Розношинці Збараського р-ну. Учасник визвольних змагань 1918—1920 рр. Медичну освіту здобув у Грацу (Австрія). З 1936 р. був лікарем у Збаражжі, головою УНДО, громадським діячем. Допомогав українському населенню на еміграції. Втікаючи від енкаведистів в 1944 р. виїхав у Канаду. Був ініціатором створення українського Лікарського Товариства.

1900—
1983 рр.

Роки життя Олександра Смакули. Народився в с. Добриводи Збараського р-ну в сім'ї селянина-хлібороба. Вчився у Збараській, а потім у Тернопільській гімназії, яку закінчив в 1922 р. Воїн УГА. Закінчив вищі математично-природничі студії в Німеччині у м. Геттінген. Працював в Одесі, Німеччині, США. Фізик світової слави. Дослідник оптичних і електричних властивостей твердих тіл. Розробив метод підрахунку електронів. Надзвичайний професор Массачусетського університету.

1900—
1991 рр.

Роки життя Ганни Герасимович-Когутової, громадського діяча і диригента просвітницьких хорів на Збаражчині. Народилася в с. Терпилівка (Підволочиського р-ну), закінчила Празький університет, філософський відділ. Навчалася в консерваторії. Репресована органами НКВС на 25 років заслання. Реабілітована в 1990 р. Похована в с. Терпилівка.

1902—
1970 рр.

Роки життя Оксани Лятуринської, скульптора і поетеси, майстра по розпису писанок. Народилася на хуторі Ліски (тепер с. Хомі Збараського р-ну) в сім'ї офіцера-прикордонника. Навчалася у Крем'янецькій приватній українській гімназії ім. Івана Стешенка.

Закінчила Празьку гімназію та інститут мистецтв. Авторка збірок поезій: «Гусла» 1938 р., «Княжа емаль» 1941 р., «Материнка» 1946 р., «Бедрик» 1956 р., «Зібрані твори» 1983 р. Під час другої світової війни виїхала в США Померла в Міннеаполісі (США), похована на цвинтарі Бавнд-Брук.

1903—
1941 рр.

Роки життя Тараса Білинського, лікаря і громадського діяча. Лікарську практику почав у 1930 р. У цьому ж році став головою т-ва «Просвіта» в Збаражі. Голова підпільного осередку ОУН в Збаражі (1930 р.). Декілька разів був заарештований польською владою. Перший голова товариства «Сокіл». Закатований органами НКВД 23 червня.

1906—
1965 рр.

Роки життя Галешука Луки — вчителя і поета. Народився в с. Нижчі Луб'янки Збараського р-ну в сім'ї селянина. Закінчив Тернопільську учительську семінарію. Вірші почав писати ще в школі. За революційні виступи «сидів» у в'язниці. Польська влада не давала роботи. Працював в господарстві дружини. У 1939 р. почав працювати в школі. З 1941 р. працює в Львові у видавництві. Писав вірші, публікував на сторінках преси. Видав поему «Морозенко», «Богдан Хмельницький під Збаражем». Вірші його — інтимна, пейзажна, громадсько-політична лірика. Основні мотиви — заклик до революції, доля селянина-трудівника, одухотворена природа.

1907—
1990 рр.

Роки життя Івана Смолія — педагога, психолога, літературознавця, кандидата педагогічних наук. Доцента Крем'янецького, а потім Тернопільського інституту. Народився і дитинство своє провів в с. Розношинці, родич Сафата Шмігера. Закінчив учительську семінарію в Тернополі, Київський педагогічний ін-

ститут, а потім аспірантуру. Захистив дисертацію на звання кандидата педнаук. Працював у галузі педагогіки і психології. Написав літературні, критичні статті про польського поета Ю. Словацького, І. Котляревського. Похоронений на цвинтарі с. Розношинці.

1908—
1993 рр.

Роки життя Михайла Качалуби. Народився в с. Романове Село. Лікар, поет. Освіту здобув в Женеві. Видав декілька збірок поезій. «Польові дзвіночки», «Вільний прийом».

1909—
1977 рр.

Олександр Чернецький — художник. Народився і прожив свій вік у Вишневці. В своїх мистецьких творах змальовував мальовничі куточки Вишнівеччини, страшні картини воєнного лихоліття.

1911—
1945 рр.

Дмитро Клячківський (Клим Савур). Народився в Збаражі. Гімназію закінчив у рідному місті. Член підпілля ОУН. Працював в «Народній Торгівлі», в Збаражі і Івано-Франківську. Крайовий Провідник ОУН на Північно-Західних землях. Перший Головнокомандуючий УПА, командир УПА — Північ. Загинув 12. 02. 1945 р. на хуторі біля Клевая на Волині.

1912—
1982 рр.

Олекса Задойко, народився в селі Базаринці, Збаразького р-ну. Закінчив Збаразьку міську школу. Активний діяч «Просвіти», «Рідної школи», «Сокола», ОУН. У 1947 р. виїхав в Канаду, Організатор Об'єднання Збаражан у Канаді. Один з головних сподвижників видання двотомного збірника «Збаражчина». Ініціатор збору книг для населення України.

1912 р.

Рік народження архієпископа Івана Прашка. Народився і закінчив середню школу у Збаражі. Богословські студії закінчив у Львові і Римі. За свою наукову роботу «Білоруська-Українська церква в період 1655—1665 рр.».

став доктором богословських наук. У 1958 р. папа Пій XII призначив його Апостольським Екзархом для українців в Австралії, Новій Зеландії, Океанії. Декілька разів відвідав рідний Збараж.

1914—
1941 рр.

Богдан Павлович Гевко. Людина-борець, людина-мученик за долю України народився в Збаражі. Навчався у Збараській гімназії. У 1930 р. його арештували за приналежність до ОУН, засуджений на 4 роки. В'язень страшної тюрми у Тарнові. Заборонено жити в Збаражі. Закінчує Малу Греко-Католицьку семінарію в Рогатині. Працює у Перемишлянах, друге ув'язнення. Терпів муки катів у Бережанській тюрмі. Працює в Перемишлянах. Втретє заарештований органами НКВД і закатований в Перемишлянах. Із 27 років життя — 15 років провів у підпіллі й в'язницях.

1914—
1972 рр.

Роки життя Тимофія Гевка, Героя Праці, довголітнього голови колгоспу у рідному селі Нижчі Луб'янки. Любив землю, хліборобську працю. Зумів піднести культурно-освітній рівень свого села. Побудував нове приміщення школи-десятирічки, сільського будинку культури. Найкращий пам'ятник односельчанам, що загинули у другій світовій війні, (скульптор Л. Гром). Побудовано будинок торгівлі, прокладено тротуари. Піднявся матеріальний рівень села.

1915 р.

Малевиц Анатолій Павлович. Народився в сім'ї сільського учителя у с. Бережанка Лановецького р-ну. Після закінчення середньої школи в Крем'янці навчався у Варшавському університеті. Учасник фронтових дій Другої світової війни. Закінчив Чернівецький університет, філологічний відділ (українська мова і література). Фольклорист і краєзна-

вещь. Надрукував більше 800 статей з краєзнавства у пресі. Автор першого українськомовою історичного нарису «Збараж» 1984 р., «Вишнівець» 1989 р., «Байда Вишнівецький» 1991 р. (буклет), «Морозенко» 1993 р., «Проміття на Збаражчині» 1995 р., «Збаразький замок» 1987 р., «Неопалима купина» 1991 р., історико-краєзнавчий нарис «Збараж і Збаражчина» в Історії міст і сіл УРСР 1973 р., співавтор «Книги пам'яті України» 1995 р. Його твори увійшли до збірників «Євшан зілля», «Легенди і перекази України» 1975 р., «Джерело» 1994 р. Героїчний епос українського народу — хрестоматія.

1919 р.

Володимир Жила. Народився в Збаражі. Закінчивши середню школу в рідному місті, продовжує вищі студії у Львові, Вінніпегу, Оттаві, Мюнхені. Публіцист, літературознавець, редактор багатьох часописів, журналів, літературний критик, мовознавець. Автор «Історія Української Літератури в Канаді» головний редактор збірника спогадів, статей і матеріалів, першого і другого тому «Збаражчина». Проживає і працює в Канаді.

1920 р.

Віталій Маслюк народився у Вишневці. Доктор філологічних наук. Завідуючий кафедрою латинської мови Львівського університету. Перекладач з латинської на українську мову. Його книги «Митрофан Данилевський», «Поетика». Українська поезія в XVI ст.

1922 р.

Татяна Піщенко. Народилася на Полтавщині, там здобула середню освіту. У 1940 р. її направлено на посаду вчителя початкових класів Черниховецької неповно-середньої школи. Тут вийшла заміж за М. Мечника. У школах Збаражчини працювала 33 роки. Чоловік загинув на фронті. Зараз на пенсії, постійно живе в с. Іванчанах. Свої думки, переживання, смуток і радість виливає в поетичних рядках, її вірші друкувалися на сторінках районної,

обласної преси. Перша її збірка «Полум'я веселки» вийшла у 1992 р. в Тернополі.

1927—
1991 рр.

Роки життя Теофіля Комаринця. Народився у Передмірці Лановецького р-ну. Закінчив Львівський університет, відділ української філології. Захистив дисертацію «Шевченко і народна творчість». Працював у Львівському педінституті, а потім у Львівському університеті. Завідував кафедрою фольклористики. Залишив понад 200 наукових праць, монографій.

1928 р.

Володимира Чайка-Слота. Народилася в с. Шили Збараського р-ну в учительській сім'ї. Закінчила Львівську консерваторію. Оперна співачка (лірико-колоратурне сопрано). Дипломант Республіканського конкурсу вокалістів. З 1982 р. викладач Львівської консерваторії по класу вокалу. В репертуарі співачки 35 оперних партій. Виступала з камерними концертами по багатьох містах України, Сибіру, Польщі, Канади, США, Монголії, Югославії, Угорщини.

1929 р.

Іван Федорович Гнатюк. Народився в с. Дзвиняча Збараського р-ну. Навчався в Крем'янецькому педучилищі (1947—1948 рр.). У 1954 р. був репресований. Член Спілки письменників України з 1967 р. Автор книг, поезій «Паговіння» 1965 р., «Калина» 1966 р., «Повнява» 1968 р., «Жага» 1970 р., «Дорога» 1979 р., «Чорнозем» 1981 р., «Турбота» 1983 р., «Нове літочислення» 1990 р. Працює в жанрі художнього перекладу. Зараз живе в Бориславі.

1929 р.

Дмитро Павличко — поет, речник красного письменства. Автор талановитих віршів, поем, літературних досліджень. Блискучий перекладач, публіцист, державний діяч. Лауреат Шевченківської премії. Перший депутат Незалеж-

ної України до Верховної Ради України від Збаразчини. Один із авторів Декларації про державний суверенітет України. Голова постійної комісії Верховної Ради України / закордонних справах. Дуже багато зробив, щоб світ визнав Україну, як незалежну державу.

1930—
1988 рр.

Роки життя Бориса Харчука — письменника. Народився в с. Лози коло Вишнівця. Член спілки письменників України. Автор багатьох повістей, романів та оповідань про життя західноукраїнського селянства, зокрема — «Волинь», «Місяць на майдані», «Морозенко».

1934 —
1990 рр.

Роки життя Івана Горбатого — поета, журналіста, члена Спілки письменників України. Народився в с. Заруддя Збаразького р-ну в сім'ї селянина. Закінчив Львівський державний університет. Працював в редакції газети «Вільне життя», від кореспондента до літературного секретаря. Колективна збірка «Нижній камінь». Трагічно загинув 5. 07. в м. Тернополі.

1936 р.

Микола Мечник — співак і педагог. Закінчив Дрогобицький інститут. Викладач Тернопільського культурно-освітнього училища. Довголітній учасник Струсівської самодіяльної капели бандуристів. Народився в с. Чернихівці Збаразького р-ну.

1940 р.

Рік народження Гевка Богдана. Народився в с. Нижчі Луб'янки в сім'ї хліборобів. Закінчив Збаразьку СШ № 2 ім. І. Франка. Вищу освіту здобув у Львівському сільсько-господарському інституті. Працював інженером на Тернопільському комбайновому з-ді. Закінчив аспірантуру при Українській сільсько-господарській академії. Успішно захистив дисертацію на звання кандидата наук. Працю-

вав викладачем, завкафедрою Тернопільського політехнічного інституту. У 1986 р. Б. Гевко захищає докторську дисертацію. В 1989 р. Уряд України присвоює йому звання «Заслужений винахідник і раціоналізатор України», а в 1990 р. Інженерна Академія України за його заслуги в машино-будуванні присвоїла йому звання академіка.

1941 р.

Левків Тарас. Народився в с. Мала Березовиця, Збараського р-ну. Сім'я переїхала до Збаража. Закінчив Збараську СШ № 2 ім. І. Франка, потім Львівське училище прикладного мистецтва. Згодом закінчив Львівський поліграфічний інститут, факультет декоративно-прикладного мистецтва. Талановитий митець-кераміст. Його декоративні композиції «Подільська осінь»; «Літній дощ», «Пізня осінь», пов'язані з рідним Поділлям. У деяких творах відчувається потяг до українських національних традицій: «Колосок», «Білі кучері», «Кручений», «Село зимою». Основний матеріал—глина, гончарний круг, Митець не може відірватися від сучасного. Його тема космосу «Космічна археологія»—боротьба проти ядерної чи космічної війни. Працює доцентом Львівського поліграфічного інституту ім. І. Федорова.

1941 р.

Рік народження Бориса Дроботюка. Народився в с. Старий Вишнівєць, Збараського р-ну. В 1977 р. закінчив Львівський інститут прикладного і декоративного мистецтва. Працює в галузі станкової графіки та екслібрису. Член Спільки художників України. Учасник обласних, республіканських і міжнародних виставок. Ілюстрації до творів В. Стефаніка, Л. Українки. Його акварелі «Іван Франко — сіяч», «Гайдамаки», «Обжинки» зберігаються в Збараському музеї.

- 1942 р. Гульовський Андрій Васильович — художник. Народився в с. Шельпаки Підволочиського р-ну. Закінчив Львівський інститут прикладного мистецтва. Разом з Бараном Іваном Єпановичем (1942 р. н.) розмальовував фрески на другому поверсі палацу князів Збараських у Збаражжі, стелю в виставочних залах залу Іконописець. Намальовані ним ікони прикрашають Збараську Воскресенську церкву та ін. церкви Тернопільщини.
- 1942 р. Зіновій Кравчук — керівник Заліщицького ансамблю пісні і танцю «Дністер». Написав слова і музику до композиції «Виїди на плянку». Народився в с. Шили Збараського р-ну. Закінчив Тербовлянське культурно-освітнє училище.
- 1942—1971 рр. Роки життя Ярослава Кущака, молодого обдарованого поета. Народився в с. Залужжя Збараського р-ну в сім'ї селянина. Закінчив середню школу у Збаражжі. Переніс декілька операцій на серце. Недивлячись на свою хворобу, завжди був оптимістом, шукав розради в своїх віршах. Вірші його сповнені глибокою любов'ю до рідної землі. Член клубу творчої молоді «Сонячні кларнети». Друкував свої вірші на сторінках районної, обласної, республіканської преси.
- 1947 р. Люба Романівна Гонтарук. Народилася в с. Великий Кунинець Збараського р-ну. Закінчила біологічний ф-т Тернопільського педагогічного інституту. Працює у Збараській самодіяльній школі-інтернат. Друкувалася в журналі «Київ», альманасі «Поезія 87». Авторка збірки поезій: «Джерело» 1989 р., «Білий день» 1992 р., «Сім хвилин» 1994 р., «Подив» 1995 р.
- 1948 р. Рік народження Василя Гриба. Народився в с. Суворовка Тульчинського р-ну на Вінничині. Після закінчення ф-ту журналістики

Львівського університету ім. І. Франка працював у пресі. Нині директор Збараської районної друкарні. Друкується в обласних та республіканських газетах. Відомий як прозаїк, новеліст. Його збірка «Звабний плід Мандрагори», «Вишнева заметіль».

1949 —
1986 рр.

Оксана Куца-Ковалишин. Народилася в м. Збаражі, тут же закінчал Збараську школу ім. І. Франка, а 1974 р. Львівський інститут прикладного мистецтва. Художниця. Майстер по виготовленню килимів-гобеленів. Її дипломна робота «Віки говорять» прикрашає Олеський замок. Учасниця республіканських і все-союзних виставок. Рано померла. Похована в Збаражі.

1956 р.

Рік народження Петра Сороки. Народився в с. Грицівці Збараського р-ну. Закінчив Крем'янецьке медичне училище і Тернопільський педагогічний інститут. Працював в органі Районної Ради Руху в газеті «Гомін». Нині викладає на кафедрі української літератури Тернопільського педінституту. Автор книг сатири і гумору «Секрет довгожителів» 1939 р., «Сповідь сатирика» 1990 р. Збірки віршів для малят: «Горобці про літо мріють» 1990 р., лірики: «Я так тебе люблю» 1991 р., а також численних публікацій в республіканських журналах. Виступає також у жанрі художньої критики.

Кандидат наук.

1956 р.

Богдан Чернецький, художник-кераміст. Народився в с. Чернихівці Збараського р-ну. Закінчив Львівський інститут прикладного і декоративного мистецтва. Основні твори рельєф: «Ключ до казки», серія композицій присвячених 1000-літтю Хрещення Русі.

1957 р.

Рік народження Володимира Федака, художника, різьбляра. Народився в с. Стрівка, Зба-

разького р-ну. Закінчив Львівське училище прикладного мистецтва. Закінчив курси реставраторів по класу іконописання, в Києві. Його твори прикрашають церкви в Шимківцях, Малому Раківці Збараського р-ну. У замку князів Збараських зберігається картина «Б. Хмельницький під Збаражем», художник оформлювач музею хліба — зокрема різьба по дереву. Окремі роботи є у Воскресенській церкві м. Збаража (малі бокові вівтарі; також реставрація іконостасу).

1958 р.

Ольга Чорна. Народилася в Збаражі, Закінчила Львівський інститут прикладного мистецтва відділ — робота з кольоровим склом. Вітражист. Її вази з кольорового скла зайняли перше місце на обласній виставці в Тернополі. Майстерно виконала вітражі у палаці князів Збараських, високо оцінені комісією. Крім мистецьких робіт з кольорового скла займається графікою і малярством. Вона автор художнього оформлення історичного нариса «Морозенко» А. Малевича.

1960 р.

Рік народження Володимира Кравчука. Народився в с. Добромірка Збараського р-ну. Закінчив Крем'янецьке медичне училище. У 1986 р. брав участь у ліквідації наслідків на Чорнобильській АЕС. Працював фельшером невідкладної медичної допомоги в Тернополі. Нині працює в Збараській санепідемстанції. Друкувався в альманасі «Вітрила 80», колективному збірнику «Веселий ярмарок», у журналах «Жовтень» («Дзвін»), «Перець», «Малютко», «Тернопіль». Автор збірок поезій «Сніголом» 1990 р., «Казки Медоборів» 1993 р.

1962 р.

Михайло Ратушний. Молодіжний громадський і політичний діяч, член Проводу КУН. Другий депутат Верховної Ради України від Збаражчини. Народився в с. Чернихівці, За-

- кінчив Збаразьку СШ № 2 ім. Ів. Франка і Волинський педінститут, вчитель англійської мови. З 1994 р. Радник з політичних питань Української інформаційної служби в Києві.
- 1935 р. Аркадія Оленська-Петришина, художник-графік. Народилася в Збаразі. Під час другої світової війни з батьками виїхала в США. У Нью-Йорку закінчила коледж, здобула ступень бакалавра в 1955 р. і магістра в 1963 р. Закінчила аспірантуру у Чиказькому університеті. Працює в прикладному і образотворчому мистецтві. Доктор мистецтвознавства. Тема її творів — людина і природа.
- 1952 р. Остап Шуплат народився в с. Капустиницький ліс Збаразького р-ну. Друкувався на сторінках районної і обласної преси. У 1993 р. вийшла його перша збірка «Сонечко і Зорянка». В 1994 р. — друга збірка віршів «Відлуння часу».
- 1956 р. Марія Назар народилася в Доброводах. Закінчила філологічний ф-т Львівського університету. Працює вчителькою в Доброводівській середній школі. Свої твори друкує в районній, обласній і республіканській пресі.
- 1915—
1981 рр. Максим Скорубський. Курінний УПА (Макс). Письменник. Народився в с. Антонівцях Крем'янецького повіту в сім'ї малоземельного селянина. Закінчив ремісничу школу у Вишневці та Агрономічно-лісову школу у Білокриниці. Член ОУН. Деякий час працював в маєтку Княжина, агрономом, а потім всеціло віддається боротьбі за Незалежність України. Брав активну частку в організації УПА на Крем'яччині. Виїхав в Америку, стає церковним і громадським діячем, Тереновим провідником і членом Проводу Українських Націоналістів. Написав спогади «Туди де бій за волю».
- 1991—
1996 рр. Княжина агрономом, а потім всеціло віддає в місті і районі працює група обдарований творчої молоді.

КНЯЗІ ЗБАРАЗЬКІ, ЇХ ПОХОДЖЕННЯ

При вивченні історії завжди важливо за набором фактів, подій і дат бачити закономірності, з'ясувати глибинні суть подій. Події без людей не бувають. Народ — творець історії. Досліджуючи минуле, необхідно звертати увагу на роль і значення тих людей, які виділялися у вирі історичних подій, дарма чи вони княжого роду, чи з простолюддя.

Питання про походження і роль княжих родів в історії України і Польщі не нове. Ним займалися, його досліджували вчені, краєзнавці ще в XVIII—XIX століттях, але їх праці ніколи не стали бібліографічною рідкістю.

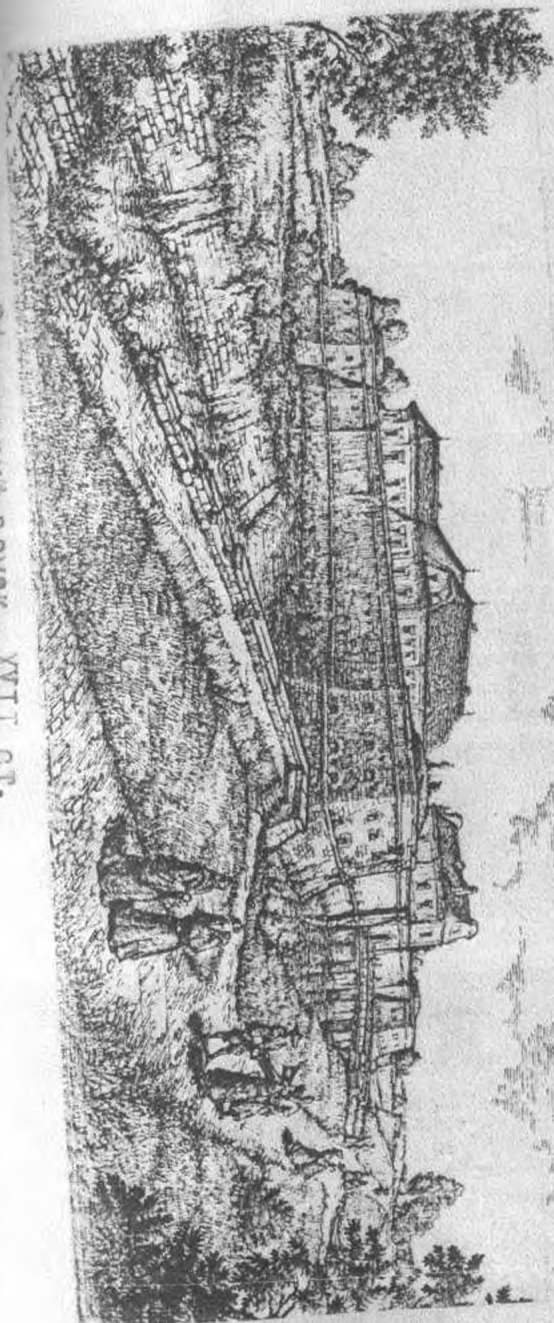
Упродовж десятиліть панування ортодоксальної історичної науки до так званих небажаних тем була віднесена тема родоvodu князів. Тепер в умовах нашої державності слід відкрити замулені джерела і сказати новому поколінню правду.

Помітний слід в історії Волині й Поділля залишили по собі князі Збараські, Вишневецькі. Але чи багато ми знаємо про походження князів Збараських та їх роль в житті народу. Все-таки понад півтора століть історія рідного краю зв'язана з їх іменами. Про одних з них залишилися тільки згадки в актах та хроніках які не всім сьогодні доступні, інші доклали чимало зусиль до оборони і розбудови краю, тому залишилися жити в художніх творах, в народних піснях, переказах і легендах, ще інші залишили гіркий слід про себе, бо стали символом жорстокості і навіть зради.

Про походження князів Збараських до наших днів побутує декілька теорій: одні виводять їх родовід від синів великого литовського князя Ольгерда Бєдиміновича, інші від Несвіцьких, потомків турово-пінських князів Рюриковичів, ще інші від Дениска Мокосійовича, який походив з давньоруських князів. Він і його нащадки почали йменуватися князями Збараськими і, навіть, від Данила Ігоревича, нащадка князів північної Погорині.

Польські хронікарі й дослідники М. Стрийковський, Б. Папроцький, Твардовський доводили, що після того, як в 1395 р. литовський князь Витовт загарбав Сіверське князівство, він подарував деякі землі на Волині, а між ними і

Забрзавький замокъ XVII ст.

князь
Юрій Збаразький

князь
Януш Вишневецький

князь
Данило Галицький

князь
Василь Несвіцький

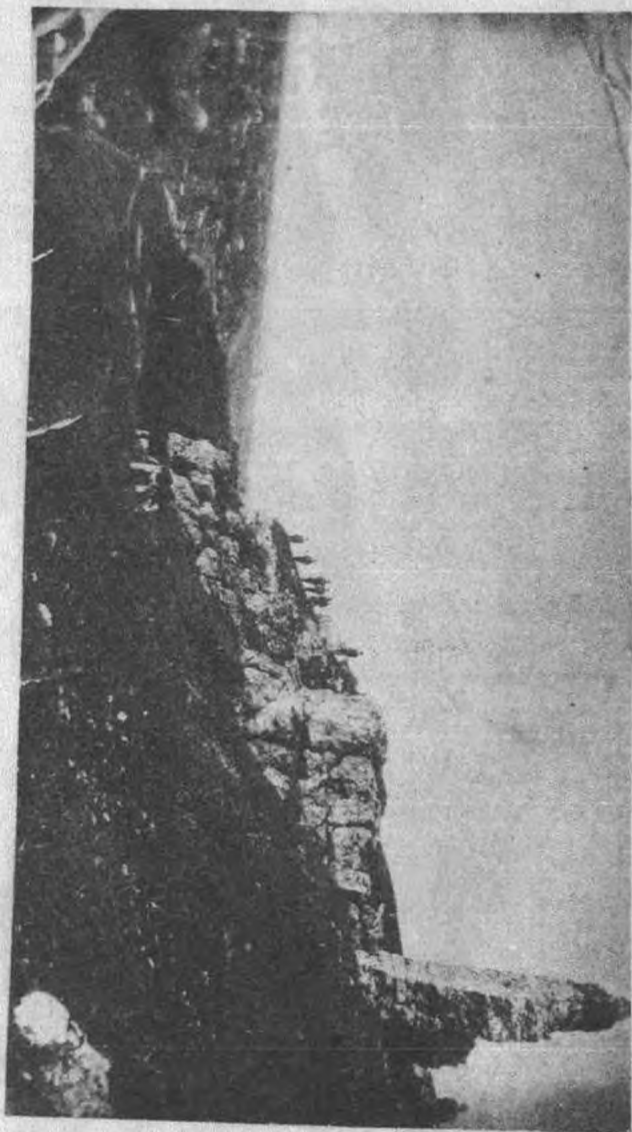

князь
Януш Збаразький

князь
Христофор Збаразький

Залички Старабадаското замку

Збараж, Вишневець Дмитрові Корибутові. Від нього починається рід князів Збараських, Вишневецьких¹⁾.

Цю думку підтримував автор книги «Горстка відомостей про пам'ятки Збаража», який пише: «...Від Збаража бере початок рід потомків Ольгерда Гедеміновича»²⁾.

Протягом тривалого часу, починаючи з XVII ст., думка про приналежність князів Збараських і Вишневецьких до Гедеміновичів ні в кого не викликала сумніву. Навпаки присвоєння імені Корибута, що доводився рідним дядьком Ягайлові, засновникові польської і литовської великокняжої династії тільки підвищувало престиж княжого роду Збараських і Вишневецьких.

Навіть вже в 1781 р. князі Вишневецькі Мнішеки на стіну Вишневецького замку вмурували меморіальну дошку латинською мовою, на якій золотими буквами викарбували слова:

«Цей замок увічне славний рід Вишневецьких, споріднений з династією Ягеллонів, давніх власників Вишневець.

1. Станіслава Августа — короля Польщі.

2. Павло і Марія — великих князів російських.

3. Мікала Вандаліна — дідица з Кончиць, графа Мнішека — маршала Великого Князівства Литовського, спадкоємця і дідица цього замку з дружиною Уршулею з Замойських, сестрінкою короля сердечно й гостинно приймали цих великих достойників протягом півтора місяця — в жовтні й листопаді від Христа 1781 р.».

Згадки про приналежність князів Вишневецьких до роду Гедеміновичів — Ягелонів допомогла синові відомого Яреми Вишневецького Михайлові стати королем Польщі.

Тільки в XIX і на початку XX століть почався перегляд тверджень про приналежність князів Збараських — Вишневецьких до роду литовського князя Гедеміна.

Польські вчені Бартошевич, Стадницький-Вольф та українські історики і дослідники М. Максимович, Д. Дорошенко, М. Грушевський, І. Крип'якевич та інші, вивчивши добре історичні джерела прийшли до висновку, що тільки через помилку польських хронікарів М. Стрийковського і Б. Палпроцького, які змішали рід Федора Несвіцького з родом Фе-

лора Корибутовича, виникла думка про походження княжого роду Збараських від литовсько-руського роду Гедиміновичів.

Першокласний спеціаліст в галузі генеологій Юзеф Вольф у своїй праці «Князі литовсько-руські» приходить до висновку, що князі Збараські походили з Несвіча, а не з Несвіжа від княжого роду Несвіцьких, які ведуть початок від турово-пінських Рюриковичів⁴¹.

Автор нариску «Минуле і сучасне Збараж» Г. Сляський твердив, що король Ягайло передав десь біля 1434 р. Збараж Федякові Несвіцькому, який став родоначальником князів Збараських, Вишневецьких, Порицьких, Вороницьких⁵. Найкраще про це записано в Загальній⁸ Енциклопедії Варшава 1868 том 28 стор. 387 — (польською мовою): «Родовід князів Збараських не від Корибута, брата Ягайла, як це розповідається в т. 27 стор. 228., бо князі Збараські, Вишневецькі, Порицькі, Вороницькі — одного князівського роду⁶.

М. Стрийковський припускає, що в 1440 р. князі Збараські, як значиться в літописах, разом з іншими з'їхалися до Берестя, щоб присягнути Казимирові Ягилончикові. Ці літописи напевно були сфальсифіковані, а Стрийковський цього не помітив. Далше автор зазначає: «А насправді це було так. Федір з Несвіча чи Несвіжа під Луцьком мав Кременець, Брацлав, Вінницю, Сокаль і Збараж. Перші два були королівські, а два останні власні. Федір мав сина Василя, якому передав деякі міста. Василь мав мало королівських міст і король додав йому Збараж, Городок до смерті, але вони залишилися для його на потім.⁶»

Українські сучасні дослідники — Л. Винар, М. Андрусак, І. Богун прийшли до спільної думки, що князі Збараські, Вишневецькі походять від Несвіцьких. Прабатьком тих княжих родів був Федір Несвіцький, який походить з Несвіча біля Луцька від турово-пінських Рюриковичів.

Українські радянські історики виводять рід князів Збараських від Дениса Мукосійовича, який в середині XV ст. володів Збаражем та навколишніми селами. Він і його нащадки почали себе іменувати князями Збараськими⁷.

Деякі вчені твердять, що князі Збараські походять від Давида Ігоревича — нащадків князів північної Погорні.

Князі Збараські походили з руського роду. Польський історик першої половини ХХ ст. Стефан Кучинський та варшавський український науковець Антон Середницький твердять, що «Гедиміновичі переважно були синами руських княгинь і завжди одружувалися з українцями. Більшість синів і свояків «зловішого і безбожного Ольгерда» були хрещені в православних церквах, розмовляли українською мовою, бо українська мова вважалася на Литві офіційною державною мовою протягом багатьох літ».⁸

Отже, як бачимо, що найбільш вірогідним твердженням, що рід князів Збараських походить від давнього українського роду Несвіцьких, від Федора або Федька з Несвіча.

Князі Несвіцькі належать до одного з чисельних на Волині удільних княжих родів, які крім титулів нічим не різнилися від заможних земель. Дехто з них вибився на широкій шлях, прославився, набув маєтків; інші занепали і значної ролі в історії не грали.

Уперше, — як твердить науковий працівник Крем'янецького музею В. Собчук — з князями Несвіцькими ми зустрічаємось в 1223 р. Серед князів, що загинули на річці Калка під час першої битви літописець згадує Юрія Несвіцького, називає ще під роком 1388 р. Івана і Григорія Несвіцьких, що фігурують в оточенні Новгород-Сіверського князя Корибута Дмитра, згадує Федька Несвіцького в оточенні Свидригайла, коли той посів великокнязівський стіл (1430). Потім Федька Несвіцького ми бачимо на боці Корони, про що свідчить його присяжний лист, писаний в Крем'янці восени 1434 р.⁹

Дослідник Волині О. Цинкаловський на основі архівних матеріалів доводить, що родоначальником роду Збараських і Вишневецьких князів був Федір Несвіцький, власник Старозбараської фортеці. Можливо, що Корибут дав Федору Несвіцькому Збараж, але відомо, що в XIV ст. за короля Ягайла Федір мав Крем'янець, Брацлав, Вінницю, Сокаль і Збараж. Король призначає його воеводою брацлавським і старостою крем'янецьким¹⁰).

Федір Несвіцький ще перед смертю передав Старий Збараж своєму синові Василю, який був добрим оборонцем рідного краю і хоробрим воякою. Він зміцнив мурі Старозбара-

зької фортеці, поглибив рови з західної сторони, зміцнив сторожеві вежі на інших горах. Від короля Владислава Варненчика отримав ще Вишневець, Манів і Городок.

Князь Василь мав трьох синів Василя, Семена й Солтана. Після смерті Василя Несвіцького його сини поділилися маєтками батька.

Згідно Акту розподілу від 1463 р. найстаршому Василю дісталось Збараж з селами Янківці та Івачів Долішній. Василь Васильович першим почав іменувати себе КНЯЗЕМ ЗБАРАЗЬКИМ.

Середньому синові Семенові попало місто Колоден (тепер село Колодно Збаразького району), Чернихів, Івачів Горіший. Він почав себе іменувати князем Колоденським.

Наймолодшому синові — Солтану попало два Вишневці, Городок, Олексинець. Від матері одержав Манів, Старий Вербовець з навколишніми селами — Мартинківці, Велика Білка, Мала Білка, Лопушно. Він почав себе іменувати князем Вишневецьким.

Солтан помер в 1472 р. Він був бездітним. Його маєтком поділилися Василь і Семен. Вишневець достався Василеві¹².)

Семен, князь Колоденський, набув місцевість Рівне з селами в Луцькому повіті за 300 кіп грошей. Від того часу почав підписуватися князь Несвіцький і Колоденський. Він помер в 1481 р. Його дружина, жінка енергійна, побудувала замок в Рівному, здобула для нього Маглебурзьке право і почала носити титул княгиня Рівенська. Дочка її Анастасія вийшла заміж за князя Гольшанського.

Княжі роди збільшували свої маєтки новими земельними просторами шляхом закупу, родинних угод, шляхом надань їм нових маєтків польськими королями чи великими литовськими князями.

Геррик Сляський в книзі «Минуле і сучасне Збаража» наводить такий факт, що внаслідок непорозумінь з князем Свидригайлом польський король в 1435 р. забрав від нього Збараж і передав Федору Несвіцькому¹¹).

Князі Збаразькі були могутні удільними князями. Вони будували нові замки, закладали нові міста, споруджували церкви, монастирі, костели.

Збаразькі рано вибороти собі славу оборонців рідної землі, особливо під час татарських набігів і завоювань.

Хоробрим і мужнім оборонцем рідної землі від татарських загарбників був перший Збараський князь Василь Васильович, про якого аж до наших днів побутують різні оповіді, легенди, пісні.

У липні 1474 р. велика татарська орда під проводом ханського брата Айдори поруйнувала села і міста Поділля з суміжними галицькими й волинськими волостями. Зруйнували Кам'янець, Галич, Глиняни і зупинились під Старозбараською фортецею. Десять днів князь Збараський Василь схилював наступ татар, та сили були нерівні. Князь наказує жінок, дітей, ранених, старих вночі таємними ходами відіслати, а сам з горсткою оборонців підпалює фортецю і сам загинув хоробрим, але не здався. Розлючений Айдора посилав загін татар захопити церкву з людьми на Бабиній горі. Але старенька бабуся впала на коліна і з сльозами на очах промовила: «Мати Божа! Заховай нас!».

Церква з людьми провалилася в землю. Татари замінилися в каміння, яке ще й досі валяється на узбіччі гори. Найбільший камінь, подібний до людини — це Айдори найстарший син.

Пригноблений і прибитий Айдора майже без багатства але з великими втратами повернувся до орди, на нього чекав шовковий шнур хана¹³).

Ці події в подробицях описують польські хронікарі, але по-різному.

Польський літописець Кроммер згадує, що в битвах з татарами в 1474 р. загинув Іван Збараський, дружина якого з сном попала в полон до татар.

Інші дослідники заперечують, що в родоводі князів Збараських не було тоді Івана, а ці події відбувалися за князя Василя Збараського. Хронікар Ян Длугош називає Василя «хоробрим Іваном». Він пише, що дві дочки і два сини князя уникнули полону, а наймолодший попав багатому татарину, але на Волині вбито було татарина і звільнено княжича.

Бельський ще по-іншому описує цю подію. Він говорить, що князь Збараський дійсно підпалив замок, але під час пожежі пішов у наступ і вибився на волю, що найбільш вірогідно.

Помер князь Василь Васильович від ран в 1475 р. Його син Семен крім Збаража дістав ще інші землі, так він ще називається Манівським.

Семен Збараський почав відбудову Старозбараської фортеці. Відбудував стіни, дах, викопали рови тощо.

Другий син Василя, Федір одержав у спадку Вижгородок, Пахуня, Вербовець. Він побудував у Вижгородку Нову Церкву вище фортеці, яка красувалася своєю близькістю на горі. Змінив Вижгородецьку фортецю. Від нього пішов рід князів Порицьких і Воронєцьких.

Третій син Василя Збараського був Михайло. Він одержав Вишневець і від нього почався рід князів Вишневецьких. Але любив підписуватися князем Збараським.

Михайло був намісником брацлавським.

Син Семена (внук Василя Васильовича) — Андрій, князь Збараський мав п'ятьох синів. Про нього згадує волинська метрика, де він мав надавати королеві певну кількість людей. У 1512 р. бився з татарами під Вишневлем. Жінка його Ганна Гербутівна була полькою. Хоч рід Гербутів був давнім українським православним княжим родом, але в погоні за маетками, кар'єрою та ласкою польського короля спольщився¹⁾.

Старший син Андрія Юрій був старостою пінським і сокальським. Був двічі жонатий і від кожного подружжя мав по дві дочки: Маруся вийшла заміж за Нарушевича — каштеляна жмудського. Померла в 1606 р. і похоронено у Вільно, друга Анастасія Воловічева, старостова Роговічевська.

Юрій володів одною четвертою міста Збаража і передав її братові Миколі.

Другий син Андрія — Стефан (1586). Відомий королівський діяч. Був воєводою вітебським і троцьким. Брав участь у Лівонській війні (1558—1586) по стороні шляхетської Польщі. Збудував замок у Суражі. Він для підняття престижу роду та висунення його представників в ряди претендентів на королівську корону в одному з документів від 1579 р. підписувався «Стефан Корибут Збараський, воєвода троцький». Ніхто з його родини Корибутом не писався.

Стефан разом з маршалом Шлемкевичем і секретарем Вацлавом Миколаєвичем підписали мирний договір 25-03-1556 на шість літ, який визначив кордон між Литвою і Московією. Його підписи зустрічаємо на двох великих актах 7-06 1563 р., в якому король зрівняв шляхту походження слов'янського з шляхтою коронною; 8-VI-1583 король надав Литві другий статут. У Вітебську князь зблизився з княжим двором Лінгвінівів з роду Ольгердовичів, якого рід давно вигас. Стефан оженився з Юліаною, а потім з донькою Михайла Заславського Анастасією. Жили вони добре, дружина записала йому дві частини спадку, про що свідчить документ від 15-08 1564 р., підписаний свідками Євстахієм Воловичем і Яном Шлямкевичем.

Хронікар Папроцький вказує ріст багатства князів Збараських.

На початку 1565 р. князь Стефан став каштеляном троцьким, а пізніше воеводою троцьким.

Польський король Стефан Баторий наказує князю Стефану Збараському, збирати військо і під керівництвом Радзівіла рушити на Москву. У королівському листі від 26-06-1578 р. із Львова пишуть, що серед війська королівського, яке вирушило на війну проти Москви, є двох князів Збараських — князь Стефан і його син Януш.

Після взяття Полоцька, дружина Стефана, Анастасія записала йому на власність свої маєтки. Анастасія померла в 1578 р. бездітною. Стефан одружується з Доротою Фірлейвною, каштеляншою любельською, старостиною сантомирською. Виховали одну доньку Барбару, яка вийшла заміж за Габрієла Тичинського та забрала велику частину маєтку князів Збараських. Князь Стефан помер (1586 р.) Дружина його вийшла заміж за Льва Сапегу, маршала Литви.

Третій син Андрія Володислав, який продовжив славу своїх братів у службі Речі Посполитої. Був він з литовської сторони послом аж до об'єднання Литви з Польщею 1569 р.

Був радником у князя Костянтина Острозького у Києві. Князь Острозький найважливіші справи доручав князям Збараським. Одружився з полькою. Мав дві дочки — Магдалену й Катерину¹⁵.

Четвертий син Андрія Збаразького — Миколай або Микола Збаразький, староста Крем'янецький, одружився з Ганною Дешпотівною, вдовою по Андрієві Сангушко. Йому передав Юрій свою частину Збаража. Помер в 1574 р. і залишив після себе велике багатство: маєток, староство, 300 кіп грошей в Крем'янці. Усе це перейшло до рук його сина Януша. Князь Микола Збаразький був власником села Біла Криниця біля Крем'янця. У першій половині XVI ст. село належало до крем'янецького Миколи Збаразького, який побудував оборонний замок і палац в стилі англійської готки.

Він продовжував збирати цінні пам'ятки мистецтва, книжки, рукописи, картини, архів. По смерті останнього князя Збаразького, Біла Криниця переходить до Костянтина Вишневецького, який переносить сюди резиденцію князів Вишневецьких. Тут у білокриницькому замку-палаці у 1705 році перебував гетьман України Іван Мазепа, і підніс до хресту разом з кн. Дольським сина кн. Михайла Вишневецького.

Під час великої пожежі у 1806 році палац згорів, а разом згоріли і усі цінні пам'ятки. Був відновлений власниками Вороніним і Чосновським, з 1890 року в палаці працювала рільнича і ремісничка школа, а тепер лісотехнікум. У цьому палаці вперше княгиня Дольська пропонувала І. Мазелі перейти на сторону Карла XII і відновити самостійну українську державу.¹⁶⁾

Серед князів Збаразьких окреме місце займає Іван Збаразький, який пізніше став Янушем. Про нього пишуть польські хронікарі, що... «він часто в крові свою шаблю вмочав». Займав у Речі Посполитій високі посади. Був працлавським воєводою, крем'янецьким і піньським старостою. Усе своє життя провів більше в боях, ніж в мирній праці. Брав участь у бою під Цидорою 1620 р.

Розбив татарські зағони під Збаражем в 1575 р.¹⁷⁾

У 1577 р. змусив велику татарську орду залишити облогу Острога і, догнавши їх коло Заслава, розгромив «на голову», звільнивши багато християн-полонених. У 1579 р. король послав князя Збаразького в похід на Росію. Тут відзначився Януш, навіть самого Шереметева з військом по-

днів. За короля Сигизмунта Януша знову послано проти татар. Разом з князем К. Острозьким розгромив татар під Бавором. У 1596 р. у Кракові створено було Лігу оборони християн. Комісаром обрано Януша.

У 1589 р. велика татарська орда оточила Старозбаразьку фортецю. Януш з невеликим військом рушив до Крем'яця. Татари зруйнували Старозбаразьку фортецю, людей повбивали або забрали в яsir. Залишилися лише одна стіна, яка простояла до 1949 р., поки голова колгоспу не розібрав її, щоб побудувати короварні¹⁷⁶.

Князь Януш розпочав будувати нову фортецю — Новий Збараж — в Токах і Ожигівцях на Збручі.

Вірою і правдою служив князь Короні, забувши за свій український народ. В погоні за почестями, славою, кар'єрою й маєтками він і сам в 1574 р. прийняв римокатолицитво, став поляком, з Івана став Янушем. Зате був обдарований як високими державними посадами, так і титулами та ласкою короля Польщі.

До наших днів зберігся королівський універсал, датований 20-04-1590 р., в якому король звертався до козаків «ставати до коругви брацлавського воєводи Януша, бо султан за козацькі вчинки за Перекопом і в Молдові грозить війською Речі Посполитій».

Януш став лютим ворогом селянських повстань в XVI ст. Разом з С. Жолкевським придушив повстання Северина Наливайка. Підступно і підло намовив ватажка запорізьких козаків Івана Підкову з'явитися до короля Стефана Баторія, мовляв, «король ласкаво привітає такого славного лицаря та ще нагородить». Але Стефан Баторій «привітав» Івана Підкову й велів йому стягти голову на ринку у Львові у квітні 1578 р.

За Януша Збаразького побудовано на місці Онуфріївського монастиря оборонну церкву Спаса, яка збереглася до наших днів (1600 р.), про що свідчить напис старослов'янською мовою над входом до церкви. За нього відновлено єврейську Синагогу і визначив місце для єврейського кладовища.

Відзначаючи заслуги князя, Стефан Баторій говорив, що Януш Збаразький «достойний короля, бо знає справу військову, і розум має, і порадник добрий, і має велику

повагу й любов до Вітчизни». Помер в 1608 р. Скільки дітей мав Януш невідомо. Одні дослідники вважають, що князь мав трьох синів і дочку: Петра, Юрія, Христофора, Анну.

У списках військових, які повинні йти на війну з Росією числиться і Петро Збараський, син Януша. Такої думки хронікарі Папроцький, а Бельський вважає, що Петро син Владислава.

Князь Петро був найстаршим сином Януша. Він одружився з Євою Олександрівною Вишневецькою. За намовою дружини першим із усіх князів прийняв Брестську унію.

Скрізь підписувався «князь Збараський». Був власником маєтку в містечку Білозірці з 1583 року. Брав участь в поході на Москву.

КНЯЗІ ЗБАРАЗЬКІ ХРИСТОФОР І ЮРІЙ

Після смерті Януша Збараського його сини Юрій — старший син і Христофор — молодший — поділилися маєтками. Юрій взяв собі Новий Збараж (Токи і Ожигівці). Там вже був вибудований замок, а Христофору попався Старий Збараж. Старозбараська фортеця була знищена татарами і турками в 1589 р. Перші ази науки здобули вдома. Сини рідки здібні, розумні, чим дуже гордився батько. З 10-ти років Януш віддав їх на навчання в колегіуми Львова, Замостя, а потім їх чекав краківський університет. Жа доба до знань змусила їх виїхати на Захід. Вчилися в Парижі, Нідерландах, але найдовше в Падуї Падуанський університет був тоді відомим на весь світ. У ньому навчалася багато молоді із Східної Європи: українців, білорусів, поляків.

Найважливішою подією в Падуанському університеті в 1592 р. була поява на кафедрі Галілео Галілея, відомого світової слави вченого. На його лекції збиралися дуже багато студентів. Поклонниками Галілея стали і князі Збараські — Юрій і Христофор. Останній став улюбленим учнем Галілея, пропагандистом його вчення далеко на Сході Європи — серед поляків, українців, білорусів, а навіть москвитів¹⁶.

Починаючи з 1602 р. Христофор студіював у нього математику, астрономію, механіку і військову справу. Під час

Лекцій з астрономії він уявляв небо над Львовом, Збаражем чи Крем'янцем засіяне мільйонами небесних світил, що кружляють по своїх орбітах. Він увесь був зачарований викладами Галілея. Не раз, як пише Григорій Нудьга у книзі «На літературних шляхах», Христофор відвідував великого вченого вдома, розповідав йому про Україну, козаків, татар, які щорічно пустошили українські землі, забирали людей та продавали в рабство¹⁰.

До наших днів у архівах Галілея зберігаються записи вченого про розмови Христофора, зберігаються і деякі листи князя. Про зміст одного листа варто сказати. У 1611 р. Христофор не витримав розлуки з своїм вчителем, іде до Падуї. Не заставши Галілея вдома, залишив йому листа, в якому повідомляє, що вчення Галілея відоме далеко на Сході. Він називає Г. Галілея «найяскравішою зіркою серед умів усього світу, якої проміння дійшло до найхолоднішої зони світу — Московії!»¹¹.

У Венеції Христофор познайомився з відомим теоретиком і практиком італійської архітектури кінця XVI ст. Віченціо Скамоцці (1552—1616 рр.) і замовив йому проект своєї української резиденції. Мабуть це було в 1612 р. під час другої поїздки князя в Італію. Будівництво замку розпочалося набагато пізніше від часу складання проекту.

Воно почалося, як твердить польський вчений О. Чоловський, в 1620 р. Роботу проводив іспанець інженер Генрік Ван Пеене, фортифікатором працював італієць Андреа дель Аква. Безпосередніми будівниками були українські майстри: звичайно кріпаки.

Князь Христофор займав високі посади в Речі Посполитій: був крем'янецьким старостою, коронним конюшним.

У 1609 році князь брав участь в поході на Москву з Лжедмитрієм Першим. Його коругва в кількості 100 чоловік охороняла Самозванця. У 1617 р. став комісаром до козаків. Разом з королем був під Смоленським.

Після поразки польського війська під Цецорою, Христофор надіявся на булаву гетьмана, але її король не дав. Згадав князя тоді, коли треба було знайти відповідну людину, щоб очолила польське посольство до Стамбула, до султана. З великою відповідальністю віднісся князь до дорученої справи. З дережавної каси князь взяв 500 000 польських злотих і

200 000 в різних дорогих пам'ятках, а скільки своїх втратив, того ніхто не знає.

Посольство відбулося з такою пишнотою, багатством, блиском, повагою і гідністю, що такого турки ніколи не бачили. Вони пронесли славу Польщі, її сили, велич і багатство. Достойно поведив себе князь серед турецької знаті.

Посольство Христофора оспіване і в поезії, і в прозі. Найкраще оспівав його Самуїл Кушевич. Секретар посольства, тогочасний польський поет Твардовський, очевидець тих подій написав твір «Війна домова з козаками і татарами», який вийшов в 1681 р.¹⁷⁾

Збараський князь брав участь в Хотинській битві 1620—1621 рр.

Серед населення і магнатів користувався пошаною і авторитетом за свою справедливість.

У молоді роки Христофор вів розгульний спосіб життя. Одружуватися не хотів, бо дружина і діти були б перешкодою його «парубочої вольності». Помер в березні 1627 р. в Конській Волі. Похований в Кракові в костелі святої Трійці. Маєток перейшов до його брата Юрія.

КНЯЗЬ ЮРІЙ ЗБАРАЗЬКИЙ (1580—1631)

Юрій — старший син Януша. Юрій разом з братом Христофором навчався в Нідерландах, де студіював військовою справу. У Падуї захоплювався лекціями Галілея. Повернувшись до Польщі, деякий час перебував при королівському дворі Сігізмунта III, який любив княжат Збараських як рідних синів. Разом з королем відправився до Швеції морем. Бачив і пережив усі причини, що позбавили короля Шведської корони в 1598 р. Був вірним королеві навіть під час бунту магнатів. З братом своїм Христофором жили у великій дружбі й злагоді. Вони не схвалювали політики короля відносно дому австрійського цісаря. Юрій оголосив своїх відомих у світі 70 пунктів проти Австрії, засуджував участь польського війська в 30-ти річній війні. Виявляв свою неприязнь до гетьмана Жолкевського, що інкола доходило до того, що Юрій закладав свій військовий табір окремо, не було однієї команди, навіть під час боїв. Він був людиною здібною, амбітною, гоноровитою і особливо великим себелюбом. Вимагав

від короля — печатки, а той булави. На сеймі в 1618 р. Христофор і Юрій підмовили інших магнатів, щоб ці вимагали від короля печатку для Юрія, а канцелярство — для Христофора. Посли бунтувалися, а король втерто мовчав. Лише значно пізніше король дав Юрію підстаровство, а в 1620 р. — Краківське каштелянство ( ). Князь Юрій брав участь в походах на волохів.

При королівському дворі вважався за знавця козацьких справ. Був лютим ворогом козаків. Після себе залишив велике листування. Листи Юрія зібрав, упорядкував і видав А. Соколовський під назвою «Листи Юрія Збараського, каштеляна краківського з літ 1621—1631». Вони є важливим джерелом для історії Козаччини.

Замолоду вів життя розгульне. Захоплювався жінками, але про одруження не хотів і слухати, вважав, що діти і дружина обмежували б його діяльність. Мало того, що сам не одружився, а й виливав на своїх приятелів і брата.

Дуже вразила його смерть брата. З болем у серці побачив, що велике багатство, родинні фортеці й замки дістануться Вишневецьким — najbliżчим сестринцям. Спam'ятався, але вже було пізно. Свідомо й самочинно прийняв свій рід.

Розпускав гроші без контролю, бо мав їх багато, та не мав кому дати.

Після смерті Христофора весь маєток перейшов до Юрія. Князь Юрій закінчив будівництво Збараської фортеці. Побудував зовнішні мури з грізними бастіонами, зведений лапцуховий міст, закінчив внутрішні оборонні мури, забезпечивши замок протічною водою. Привів до повної оборонної готовності замок в Токах — Новий Збараж.

Юрій збудував у Збаражі костел св. Юрія в 1627 р. у Кракові при костелі св. Трійці побудував каплицю, оздобив її білим і чорним мармуром. Привіз із Венеції гарний образ Матері Божої і в Мисленіках його залишив, де образ став чудотворним.

Князь Збараський декілька років мав у своїх загонах капелянами бернардинів. Для більшого і тіснішого зв'язку поселив їх у Збаражі, побудувавши для них невелике дерев'яне приміщення монастиря. Одночасно почав будувати великий мурований костел і монастир оо. Бернардинів (1627 р.) на Чортовій трясовині. Там було таке болото, що вершинок

з конем засмоктувало. Серед народу від покоління до покоління передавалась легенда, що під час облоги Збараської фортеці кінний загін тата поїхав по селах за здобиччю. Раптом настала велика грозовиця і злива. Татари заблудились. Настала ніч, а дощ все лив. Наїзники вирішили прямо достатися до табору. Вїхали на трясовиння і болото засмоктало всіх.

Костел побудовано на дубових сваях. Під час будови якось зірвався кріпак і впав у болото і почав топитися. Жінка з дітьми лементувала і зверталася до образу Матері Божої, благали допомоги. Хтось вкинув потопуючому дошку. Він хватився за неї, а трясовина доходила до грудей, Міцно тримаючи дошку, почав борсатись ногами. Кинули ще одну, а потім шнур. Він обв'язався ним. Почали тягти. А діти й жінка на колінах простягали руки до Матері Божої. Сталося чудо: його витягли з болота. А люди молилися перед святим образом. Цей образ і досі є чудотворним в костелі²⁴.

Помер Юрій через чотири роки після Христофора в 1631 р. Помер раптово на бенкеті на честь закінчення будівництва фортеці. Грав в карти, попивав вино. Як сидів, так так і заснув. 12 липня 1631 р. Поховали його в капличці при св. Трійці, яку він збудував. Помер в ніч після смерті королеви, яку так зненавидів. Палку промову про князя-воїна сказав Якуб Собеський. На ньому вигас рід князів Збараських.

Збараж перейшов у руки князів Вишневецьких. Сестра Юрія була матір'ю Януша Вишневецького, якому попав Збараж. Януш повністю закінчив будівництво.

Хочеться нагадати, що князь Бонаветура Чарлінський, францішканець в промові на похороні в Януша Вишневецького в Любліні в 1637 р. говорив, що Юрій не був останнім князем з роду кн. Збараських, бо ще жила сестра Юрія Анна. Хто була ця Анна — невідомо? Але після смерті Юрія вона не претендувала на маєток. А може Анна — це дочка кн. Петра Збараського? Отже двоюрідна сестра Юрія і Христофора. Але ж Анна — остання з дітей Януша. Вона не вийшла заміж, хоч багато мала наречених, і з кожним весело проводила час. Померла після 1637 р. після похорону Януша. Отже в роду князів Збараських не одружувалися не тільки хлопці, але й дівчата.

Януц Вишневецький закінчив будівництво кляштору оо. Бернардинів.

Після смерті Януша (1636 р.) Збараський замок перейшов до його сина Дмитра, який помер 1682 р. Рід князів Вишневецьких закінчився із смертю Михайла Серватія (1720 р.)²²

Близько 150 років Збараський замок був однією з головних резиденцій князів і не раз зазнавав, осад і штурмів, але ніколи вороги не могли його здобути силою.

Родина князів Збараських була православною з давнього руського роду. Але вони відреклися своєї віри батьків і народу і стали поляками. Польський вчений Несецький твердив, що Семен Васильович підписувався, що він був українцем і належав до Волинсько-Острозької православної єпархії. Він може був останнім в родині, що визнав свій український рід і віру прадідів. Поотім пішли мішані подружжя. Петро Збараський пристав до релігійної унії, а Януш остаточно зрадив свій народ.

Князі Збараські, щоб здобути собі більший авторитет і наблизитися до королівського роду, величали себе Корибутовичами. Але історія знає, що Корибутовичі були православними.

Відомо, що деякі з роду князів Збараських були єпископами православними. Ми знаємо, що в роботі про чудотворний образ ікони Холмської брав участь Олексій, князь Збараський, який був єпископом православним в Холмі.

Підсумовуючи усе зібране про родовід князів Збараських, слід сказати, що вийшли з нього три сенатори, каштеляни, воєводи, старости, єпископи.

Чоловічий рід князів Збараських володів Збаражем до двох сотень років. Кінець жіночого роду губиться десь біля XVIII ст.

1. Збаражчина. Збірник споминів, статей і матеріалів НТШ XVII стр. -- 31.
2. Гарць вѣдомості о забитках Збаража. 1933 р. (польською мовою) стор. — 13.
3. Меморіальна дошка на стінах Вишнівецького замку.
4. Ю. Більф «Князі литовсько-руські». Варшава. 1895 р. стор. — 606. (польською мовою).
5. Г. Сляський «Минуле і сучасне Збаража». Тернопіль, 1934 р. (польською мовою). стор. — 13.
6. Загальна енциклопедія. Варшава, том 28, стор. — 228 (польською мовою).
7. Енциклопедія українознавства. Львів. 1993 р. том 2 стор. — 783.
8. Радянська Енциклопедія історії України. Київ. 1970 р. том 1. стор. — 201.
9. Стефан Кучинські «Земля Чернигівсько-Сіверська під владою Литви». Монографія. Варшава 1934 р. стор. — 341. (польською мовою).
10. Газета «Гомін» ч. 21 травня 1992 р. Ст. «З історії української аристократії». В.-Д. Собчак. Наукове дослідження.
11. О. Цинкаловський. «Стара Волинь і Волинське Полісся». Вінніпег. 1984 р. Канада. том 1 стор. — 525.
12. Г. Сляський «Минуле й сучасне Збаража». Тернопіль 1934 р. стор. — 13.
13. З. Н. Теодорович «Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии». том III стор. — Почаев 1893 р.
14. А. Малевич «Неопалима купина» Збараж. 1992 р.
15. Загальна енциклопедія. Варшава. том 28 стор. — 282.
16. І. Левкович «Нарис історії волинської землі». Вінніпег стор. — 101.
17. Радянська енциклопедія історії України. Київ 1970 р. том 1 стор. — 201. Газета «Народне слово». Збараж. від 20 травня 1993 р.

18. А. Малевич. «Збараж». Історичний нарис. Львів. 1984 р. стор. — 15.
19. В. Добровольська. «Молодість Юрія і Христфора Збарських», Перемишль 1926 р. стор. — 24 (польською мовою).
20. Григорій Нудьга. «На літературних шляхах». Львів. 1990 р.
21. Газета «Народне слово». Збараж. липень 1989 р. «На лекціях у Галілео».
22. Легенди і перекази Збаражчини. «Народне слово» листопад 1967 р.
23. А. Малевич. «Вишнівець». Путівник. Тернопіль 1989 р.
23. Е. Перень, Н. Годзілевська. «Костел о. о. Бернардинів у Збаражі». Збараж. 1992 р.
25. Українське мистецтвознавство. Республіканський збірник. К. 1971 р.

З М І С Т

Передмова	3
РОЗДІЛ I	
Збараський літопис	5
РОЗДІЛ II	
Літопис Вишнівця	36
РОЗДІЛ III	
Землі Збараської славні люди	45
РОЗДІЛ IV	
Князі Збараські, їх походження	64
Література	80

стор.	надруковано	слід читати
45	Томасевика	Томасевича
49 Остапчук	1959 рр.—1873	1873—1959 рр.
57 Гнатюк	У 1954 р. був репресований	У 1948 р. був репресований
58 Харчук	рік народження 1930	Рік народження 1931
58 Горбатий	Закінчив Львівський трагічно загинув 5. 07	Закінчив Київський стався трагічний випадок 30. 06. помер 2. 07.
61 Сорока	«Секрет довгожи- теля» 1939 р.	«Секрет довгожителю» 1989 р.
78 третій рядок зверху	тата	татар

СПОНСОРИ ВИДАННЯ

Автор складає сердечну подяку добродію **Ізидору ЯРЕМ-ЧУКУ** (Канада, Торонто), голові Збаразької міської Ради народних депутатів **Ростиславу БІЛИКУ**, директору заводу «Продтовари» **Богдану ПРИШЛЯКУ**, директору пивоварного заводу **Володимиру ШОВДРІ** за доброчинну допомогу у виданні цієї книги.

Краєзнавчо-історичне видання
із серії «Збаражчина»

МАЛЕВИЧ Анатолій Павлович

«ЛІТОПИС ЗЕМЛІ ЗБАРАЗЬКОЇ»

Художнє оформлення Романа ОСТАПЧУКА

Редактор Василь ГРИБ

Рецензент Омелян ПІДГІРСЬКИЙ

Відповідальний за випуск Іван ЗАНЬКО

Видано на замовлення Товариства «Просвіта».

Здано до набору 16. 06. 96 р. Підписано до друку 16. 09. 96 р.
Формат 60x84_{1/16}. Папір друк. Умовн. друк. арк. 5.1. Обл. вид. арк.
5,2. Тираж 500 шт. Зам. № 510.

Збаразька районна друкарня
м. Збараж, вул. Грушевського, 8